

บทที่ 2

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการทำฟาร์มเลี้ยงปลาและเปิดแบบผสมผสานและฟาร์มเฉพาะอย่าง

ในบทนี้จะกล่าวถึงความรู้ทั่วไปในการทำฟาร์มตามลำดับต่อไปนี้

- ก. ความรู้ทั่วไปในการทำฟาร์มเลี้ยงปลาและเปิดแบบผสมผสาน
- ข. ความรู้ทั่วไปในการทำฟาร์มเฉพาะอย่าง-ฟาร์มเลี้ยงเปิด
- ค. ความรู้ทั่วไปในการทำฟาร์มเฉพาะอย่าง-ฟาร์มเลี้ยงปลา

การทำฟาร์มเลี้ยงปลาและเปิดแบบผสมผสาน

การทำฟาร์มแบบผสมผสาน (Integrated Farms) หมายถึงการทำการผลิตผลผลิตทางเกษตรกรรมหลายอย่างร่วมกันในพื้นที่บริเวณเดียวกัน โดยให้กิจกรรมการผลิตแต่ละอย่างสามารถพึ่งพาปัจจัยการผลิต สิ่งปฏิภูล หรือเศษเหลือซึ่งกันและกันได้ ทั้งนี้กิจกรรมการผลิตต่าง ๆ จะต้องมีความสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องและอยู่ในวัฏจักรเดียวกัน¹

การทำฟาร์มเลี้ยงปลาและเปิดแบบผสมผสานเป็นรูปแบบหนึ่งของการทำฟาร์มแบบผสมผสาน โดยทำการเลี้ยงปลาร่วมกับการเลี้ยงเปิด ซึ่งถือการเลี้ยงเปิดเป็นกิจกรรมหลัก ส่วนการเลี้ยงปลาเป็นกิจกรรมรอง โดยปลาที่เลี้ยงจะอาศัยปุ๋ยจากมูลเปิดสดหรือมูลเปิดคากแห้ง และแพลงตอนที่เป็นประโยชน์จากมูลเปิดเป็นอาหาร และยังได้อาหารส่วนหนึ่งจากอาหารเปิดที่เหลือหรือตกหล่นจากเปิดกินโดยไม่จำเป็นต้องให้อาหารสมทบในบ่อปลาแต่อย่างใด

การทำฟาร์มเลี้ยงปลาและเปิดแบบผสมผสานในประเทศไทยโดยวิธีการใช้มูลเปิดเพื่อเป็นอาหารสำหรับเลี้ยงปลา เป็นวิธีการที่แพร่ขยายทั่วไปในประเทศต่าง ๆ ทั้งทวีปเอเชียและยุโรป

สำหรับในประเทศไทย เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา มีส่วนที่ทำให้การเลี้ยงเปิดต้องประสบกับการขาดทุนกันมากเนื่องจากกำลังการซื้อน้อยลง จึงทำให้

¹ สมคิด ไทยกิ่ง, ต้นทุนการดำเนินงานฟาร์มเลี้ยงสุกร-ปลาแบบผสมผสาน, (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาการบัญชี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527), หน้า 5.

ราคาเปิดและไขเปิดตกต่ำ ผู้เลี้ยงหลายรายต้องหยุดกิจการไป เจ้าของกิจการเลี้ยงเป็ดจึงต้องคิดหาวิธีลดต้นทุนการผลิตลงเพื่อให้กิจการอยู่รอด ผู้เลี้ยงเป็ดจึงต่างมองเห็นกันว่าถ้าจะเลี้ยงเป็ดเพียงชนิดเดียวจะเป็นการเสี่ยงต่อการขาดทุนมาก เพราะราคาขายตามตลาดไม่แน่นอน ดังนั้นจึงมีการหาปลาเลี้ยงเสริม ซึ่งเมื่อทดลองเลี้ยงแล้ว บางครั้งเมื่อเลี้ยงเป็ดขาดทุนก็จะมีปลาช่วยทำให้มีกำไรได้ หรือบางครั้งขาดทุนมากก็มีปลาช่วยให้ขาดทุนน้อยลง

ปัจจุบันจึงมีผู้นิยมเลี้ยงปลา ร่วมกับการเลี้ยงเป็ดอยู่ทั่วไปในจังหวัดต่าง ๆ ที่มีการเลี้ยงเป็ด แต่รูปแบบของการเลี้ยงยังไม่เป็นระบบและถูกต้องตามหลักวิชาการ

แหล่งที่มีการเลี้ยงปลาและเป็ดแบบผสมผสานเป็นจำนวนมากและได้ผลดี ได้แก่ ท้องที่อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม เนื่องจากในอำเภอนี้มีท้องที่อยู่กับแหล่งน้ำ คือ แม่น้ำท่าจีน และการเลี้ยงเป็ดเป็นอาชีพดั้งเดิมของเกษตรกรอยู่แล้ว ฉะนั้นเมื่อนำปลาเลี้ยงควบคู่กับการเลี้ยงเป็ดด้วยจึงเป็นการเหมาะสม

วิธีการเลี้ยงปลาและเป็ดแบบฟาร์มผสมผสาน

1. การเตรียมพื้นที่สำหรับการเลี้ยงเป็ด เนื่องจากการเลี้ยงเป็ดส่วนมากนิยมเลี้ยงในที่ราบลุ่ม จึงจำเป็นต้องทำเนินเพื่อป้องกันน้ำท่วม โดยใช้ดินในบริเวณที่จะต้องทำบ่อเปิดหรือบ่อปลาถมเป็นเนินสำหรับปลูกโรงเรือนและถมทำเป็นคันบ่อน้ำโดยรอบเพื่อสำหรับให้เป็ดลงเล่นน้ำและเลี้ยงปลา ซึ่งคันดินนี้จะต้องทำให้สูงกว่าระดับน้ำสูงสุดของปีที่ผ่าน ๆ มา โดยสูงกว่าประมาณ 0.30-0.50 เมตร หากบริเวณนั้นเป็นที่สูงน้ำท่วมไม่ถึงก็อาจจะทำการขุดหน้าดินที่ต้องการทำบ่อชาย ซึ่งจะเป็นการทำบ่อเปิดหรือบ่อปลาที่ไม่ต้องลงทุนมาก และยังมีเงินทุนเพิ่มสำหรับการทำฟาร์มอีกด้วย หรือจะหาซื้อที่ดินในพื้นที่ที่เคยถูกขุดหน้าดินชายหรือเป็นบ่ออยู่แล้ว ซึ่งจะซื้อได้ในราคาที่ต่ำกว่าที่ดินทั่วไป ก็เป็นการประหยัดเงินลงทุนได้อีกวิธีหนึ่ง แต่ต้องคำนึงถึงบริเวณที่จะต้องทำเนินสำหรับโรงเรือนเป็ดด้วย

2. ลักษณะพื้นที่ของโรงเรือนเป็ด พื้นที่เนินควรแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนหนึ่งใช้ปลูกโรงเรือน และอีกส่วนหนึ่งใช้เป็นลานสำหรับให้เป็ดเดินเล่น ส่วนที่ใช้ปลูกโรงเรือนจะมีความสำคัญมาก เพราะจะเป็นที่สำหรับให้เป็ดหลบแดดฝน ออกไข่ และใช้สำหรับให้อาหารเป็ด ลักษณะพื้นดินควรลาดเอียงเล็กน้อย โดยลาดเอียงให้หน้าไหลลงใบบ่อเปิดได้ เพื่อเวลาเมื่อฝนตกหรือฝนสาดเข้ามาน้ำจะได้ไหลลงบ่อไปโดยไม่ไหลเข้าไปในโรงเรือน ภายใน

โรงเรือนจะได้ไม่เปียกและทำให้ไม่มีความชื้น และสะดวกในการทำความสะดวก สำหรับเนิน ส่วนที่เป็นลานควรจัดทำให้พื้นที่มีความลาดเอียงลงไปทางบ่อเช่นกัน และควรมีความลาดเอียง ประมาณ 10-45 องศา พื้นที่ส่วนที่เป็นโรงเรือนและส่วนที่เป็นลานควรมีอัตราส่วนพื้นที่เท่ากัน

3. ลักษณะพื้นที่บ่อเปิดหรือบ่อปลา พื้นที่บ่อปลาเป็นแปลงเดียวกันกับพื้นที่โรงเรือน เปิด อาจเป็นที่ราบลุ่มหรือเป็นที่สูงก็ได้ แต่ถ้าเป็นที่ราบลุ่มก็จะใช้ดินจากการสร้างบ่อส่วนหนึ่ง ไปทำเนินสำหรับให้เปิดเดินเล่น ส่วนอีกส่วนหนึ่งทำเป็นคันดินซึ่งคันดินนี้ควรกว้างไม่น้อยกว่า 3 เมตร สำหรับบ่อเปิดหรือบ่อปลาควรจัดทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าและควรมีมุมลาดเอียงประมาณ 80 องศา หากเป็นดินเหนียวปนทรายควรมีมุมลาดเอียงประมาณ 60 องศา ไม่ควรทำคันดินเล็ก เกินไป เพราะจะทำให้หน้าซีมออกได้มากเป็นการสิ้นเปลือง ลักษณะของบ่อไม่ควรลึกมาก ควรมี ความลึกจากระดับน้ำถึงก้นบ่อประมาณ 1-2 เมตร เพราะหากบ่อลึกมากเศษอาหารและมูลเปิด ที่ปลากินไม่ทันจะจมลงสู่ก้นบ่อ และปลาบางชนิดไม่สามารถลงไปกินได้ ทำให้น้ำในบ่อเสียง่าย

บ่อเปิดหรือบ่อปลานี้ควรแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนหนึ่งกันสำหรับทำบ่ออนุบาล เลี้ยงลูกปลา อีกส่วนหนึ่งสำหรับให้เปิดว่ายน้ำร่วมไปกับการเลี้ยงปลาตัวใหญ่ โดยบ่ออนุบาลนี้ จะใช้ฝือกกันเพื่อใช้เลี้ยงลูกปลาที่ยังเล็กอยู่และป้องกันเปิดเข้าไปกินลูกปลา เมื่อเลี้ยงลูกปลา ไปได้ประมาณ 2 เดือนจึงนำฝือกออกเพื่อให้ปลาว่ายไปทั่วบ่อได้

4. การสร้างโรงเรือน ลักษณะการปลูกสร้างโรงเรือนสำหรับการเลี้ยงเปิดผสม ผสานกับการเลี้ยงปลา อาจทำได้ 3 วิธีคือ

4.1 สร้างบนเนิน จะปลูกสร้างโรงเรือนไว้บนเนิน โดยแบ่งพื้นที่ส่วนหนึ่งไว้ เป็นลานสำหรับให้เปิดเดินเล่น มีความลาดจากโรงเรือนและลานเปิดเอียงไปทางบ่อ เพื่อให้ น้ำไหลไปลงบ่อเมื่อฝนตก และใช้เป็นทางให้เปิดเดินขึ้นลงระหว่างบ่อกับโรงเรือนด้วย

4.2 สร้างโรงเรือนอยู่บนคันบ่อ ซึ่งวิธีนี้มักจะเป็นกรณีที่เลี้ยงเปิดจำนวนมาก ซึ่งโรงเรือนจะสร้างไว้บนคันบ่อหรือไกลจากบ่อเล็กน้อยก็แล้วแต่ความสะดวก ข้อดีของวิธีนี้คือ สามารถควบคุมปริมาณมูลเปิดได้ว่าควรจะไปเป็นอาหารปลาเท่าไร แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับความ ขยันของผู้เลี้ยงจะมีมากน้อยเพียงไร แต่มีข้อเสียคือ คุณภาพของมูลเปิดมักจะแห้งเพราะไม่ได้ ถ่ายลงในน้ำทันที จึงสูมูลเปิดใหม่ ๆ ไม่ได้

4.3 สร้างโรงเรือนบ่อเลี้ยงปลา เป็นวิธีที่สมบูรณ์แบบ เพราะเมื่อเลี้ยงเปิดก็จะเป็นการเลี้ยงปลาไปโดยอัตโนมัติ กล่าวคือ เปิดเมื่อกินอาหารเข้าไปแล้วก็ต้องถ่ายออกมาและปลาจะได้รับมูลเปิดเป็นอาหารสมำเสมอและมูลเปิดสดที่ได้รับนี้จะมีคุณค่าทางอาหารมากกว่ามูลเปิดแห้ง นอกจากนี้ยังมีเศษอาหารที่ล้นออกมานอกรางและที่ติดอยู่กับปากเปิดหล่นไปเป็นอาหารปลาอีกด้วย ส่วนข้อเสียของวิธีนี้คือ

4.3.1 ต้องลงทุนก่อสร้างสูงกว่าปลูกโรงเรือนบนคันดินหรือบนเนินดิน

4.3.2 จะต้องมีการวางแผนให้รอบคอบในเรื่องจำนวนเปิดเพราะจะต้องให้เหมาะสมพอดีกับขนาดบ่อและจำนวนปลา หากเลี้ยงเปิดมากปล่อยปลาน้อย หรือขนาดบ่อเล็กเกินไปหรือบางระยะที่ปลาไม่กินอาหาร มูลเปิดก็จะเหลือค้างในบ่อทำให้น้ำเสีย ปลาอาจตายได้ เพราะธรรมชาติของปลาถ้าอากาศเย็นหรือร้อนกระทั่งหนักจะหยุดหรือลดกินอาหาร

4.3.3 การสร้างบ่อต้องวางแผนว่าจะจับปลาหมุ่ไหนของบ่อ ก็ต้องชูดมมนั้นให้ลึกกว่าส่วนอื่น ๆ ของบ่อ เพื่อจะสะดวกในการจับปลา เนื่องจากปลาจะว่ายตามน้ำมารวมอยู่ที่มุนั้น

สำหรับวิธีการสร้างพื้นโรงเรือนและตัวโรงเรือนนั้นก็เหมือนกับโรงเรือนเลี้ยงเปิดโดยทั่วไป แต่สำหรับหลังคาโรงเรือนนิยมใช้สังกะสีมุงทับจากอีกทีหนึ่ง เนื่องจากถ้าเป็นหลังคาจากจะมีอายุใช้งานน้อยประมาณ 3-5 ปี ดังนั้นเมื่อเริ่มสร้างโรงเรือนครั้งแรกควรใช้หลังคาจากก่อน เมื่อจากหมดอายุการใช้งานแล้วจึงมุงทับด้วยสังกะสี เพราะถ้าใช้สังกะสีแต่เพียงอย่างเดียวจะทำให้โรงเรือนร้อนเกินไป แต่ถ้ามีจากรองรับไว้อีกชั้นหนึ่งก็จะช่วยป้องกันความร้อนในตอนกลางวันได้

5. การเตรียมบ่อสำหรับเลี้ยงปลา การเตรียมบ่อสำหรับเลี้ยงปลาก็เช่นเดียวกับ การเตรียมบ่อเลี้ยงปลาโดยทั่ว ๆ ไป เมื่อเตรียมบ่อเรียบร้อยแล้วจึงสูบน้ำเข้าบ่อ เมื่อน้ำมีความเหมาะสมพอที่จะเลี้ยงปลาได้จึงเริ่มปล่อยลูกปลาพร้อมกับการจับเปิดเข้าแล้วด้วย

6. การเลือกพันธุ์เปิด การเลี้ยงเปิดร่วมกับปลานิยมเลี้ยงเปิดพันธุ์ใหม่มากกว่าเปิดพันธุ์เนื้อ ทั้งนี้เพราะสามารถขายไขเปิดได้ง่ายกว่าการขายเปิดพันธุ์เนื้อ เพราะขายไขได้ทุกวันจนเปิดหมดอายุการไขจึงสามารถนำเงินค่าขายไขมาใช้หมุนเวียนได้เร็วกว่า และไม่ต้องซื้อลูกเปิดบ่อย ๆ การเลี้ยงเปิดพันธุ์ไขอาจจะซื้อลูกเปิดรุ่นใหม่ ๆ ทุก ๆ 18 เดือน แต่การเลี้ยงเปิดพันธุ์เนื้อต้องซื้อลูกเปิดทุก ๆ 2-3 เดือน

การเลี้ยงเบ็ดไข่มุกจะซื้อเบ็ดสาวมาเลี้ยง คือเบ็ดที่มีอายุประมาณ 4-5 เดือน เพื่อให้ปริมาณของมูลเบ็ดเพียงพอที่จะเลี้ยงปลา และไม่ต้องเสี่ยงกับอัตราการตายของลูกเบ็ดตลอดจนสามารถขายไข่มุกได้เมื่อเลี้ยงเบ็ดได้ไม่นานนัก เมื่อเบ็ดอายุประมาณ 2 ปีจะให้ไข่มุกน้อยลงก็จะขายเบ็ดไปและซื้อเบ็ดรุ่นใหม่มาเลี้ยงแทน จำนวนเบ็ดสูงสุดที่ควรใช้เลี้ยงในบ่อขนาด 1 ไร่ คือ 240 ตัว ซึ่งมูลเบ็ดที่ได้จากเบ็ดจำนวนนี้จะสามารถเพิ่มอาหารธรรมชาติในบ่อได้มากเพียงพอ เมื่อเริ่มเลี้ยงเบ็ดสาวก็ควรให้อาหารเหมือนกับการเลี้ยงเบ็ดไข่มุกทั่วไป

7. การเลี้ยงปลา การเลี้ยงปลาร่วมกับเบ็ดมักจะเลี้ยงปลาหลายชนิดร่วมกันในบ่อปลาที่เลี้ยงได้แก่ ปลานิล ปลาสวาย ปลาตะเพียน ปลายี่สกเทศ และปลาจีน (ชั่งอ้อ) โดยอาจจะเลี้ยงปลาดังกล่าวตั้งแต่ 1-6 ชนิดก็ได้ การเลี้ยงปลาแบบผสมนี้มีประโยชน์คือ

7.1 ทำให้ได้ผลผลิตสูง ใช้เนื้อที่ในบ่อให้เป็นประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ ทนย่อยปลาออกจากบ่อไปสู่ตลาดได้บ่อยครั้งกว่าการเลี้ยงปลาเพียงชนิดเดียว

7.2 ปลาที่นำมาเลี้ยงรวมกันหลายชนิด อาศัยอยู่ทุกระดับน้ำภายในบ่อ ทั้งระดับผิวน้ำ กลางน้ำ และก้นบ่อ ทำให้ปลากินอาหารต่างระดับกัน

7.3 ปลาบางชนิดนำมาเลี้ยงรวมกันจะไม่แย่งอาหารกัน แต่จะมีส่วนที่พึ่งพาอาหารซึ่งกันและกันในด้านอาหารโดยธรรมชาติ เช่นปลาสวายจะกินขี้ปลาอื่น ๆ และทำความสะอาดก้นบ่อไปในตัวด้วย

7.4 น้ำในบ่อเลี้ยงปลาจะไม่เน่าเสียง่าย

8. อัตราการปล่อยปลา ความสัมพันธ์ระหว่างอัตราการปล่อยปลาและเลี้ยงเบ็ดต่อเนื้อที่บ่อ จำนวนปลาและพันธุ์ปลาที่จะปล่อยต้องสัมพันธ์กับจำนวนเบ็ดที่เลี้ยงและขนาดบ่อปลา นอกจากนี้ยังต้องคำนึงถึงชนิดของปลาอีกด้วย การปล่อยปลาในปริมาณที่มากเกินไปจะทำให้ปลาเจริญเติบโตช้า แคร่แกรน จำหน่ายได้ในราคาต่ำ และไม่เป็นที่ต้องการของตลาด ทานองเดียวกันถ้าเลี้ยงเบ็ดจำนวนมากเกินไปจะเป็นสาเหตุให้น้ำในบ่อเลี้ยงปลาเสีย ซึ่งเป็นอันตรายต่อสุขภาพปลา แต่ถ้าจำนวนเบ็ดน้อยเกินไปปริมาณของมูลเบ็ดที่ได้จะไม่เพียงพอต่อขบวนการผลิตอาหารธรรมชาติ ดังนั้นจะต้องเลี้ยงเบ็ดและปลาในอัตราส่วนที่เหมาะสมกัน

ตารางที่ 2.1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างจำนวนปลาและเบ็ดในเนื้อที่บ่อปลา

ชนิดปลา	ขนาดบ่อปลา 1 ไร่	
	จำนวนปลา	จำนวนเบ็ด
1. ปลานิล	1,600	300
2. ปลาสวาย	1,000	300
3. ปลาตะเพียน	1,600	250
4. ปลาช่อน	150	250
และปลานิล	1,600	

ที่มา : งานพัฒนาการเลี้ยงปลาร่วมกับการเลี้ยงสัตว์เพื่อปลูกพืช

9. การให้อาหาร ปลาที่เลี้ยงจะได้อาหารจากเศษอาหารที่เบ็ดกินเหลือหรือตกหล่น และอาหารหลักของปลาคือ มูลเบ็ด โดยเบ็ดจะถ่ายลงในน้ำ จึงไม่มีการให้ปุ๋ยและเศษอาหารสมทบภายในบ่อ นอกจากนั้นปลายังได้รับอาหารส่วนหนึ่งจากอาหารเบ็ดที่ติดปากเบ็ดขณะมากินน้ำ เนื่องจากเบ็ดมีนิสัยเมื่อกินอาหารเข้าไปต้องลงไปกินน้ำ ดังนั้นอาหารที่ติดอยู่ที่ปากเบ็ดจึงละลายลงในบ่อปลา คาดว่ามีปริมาณถึง 10% ของอาหารที่เบ็ดกิน²

เบ็ดแต่ละตัวจะมีมูลประมาณ 6 กิโลกรัมในระยะ 30-40 วัน หรือประมาณ 70 กิโลกรัมต่อปี และมูลเบ็ดที่ได้รับจะละลายลงในบ่อวันละประมาณครึ่งหนึ่งของปริมาณทั้งหมด ซึ่งมีปริมาณเพียงพอในการเจริญเติบโตของปลาได้เป็นอย่างดี เมื่อพิจารณาคุณค่าทางอาหารของมูลเบ็ดแล้ว พบว่ามูลเบ็ดประกอบด้วยน้ำ 57% อินทรีย์สาร 26% ไนโตรเจน 1% P_2O_5 1.4% K_2O 0.6% และแคลเซียม 1.8% ส่วนของอินทรีย์สารนั้นปลาบางชนิดสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้โดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งปลาไนและปลานิล และอินทรีย์สารดังกล่าวนี้ซึ่งดูเหมือนว่ามีคุณค่าทางอาหารต่ำ หากบักเตรีและสัตว์เซลล์เดียวที่อยู่ในอินทรีย์สารนั้นจะเพิ่มคุณค่าทางอาหารให้สูงขึ้นได้³

² สันติ ห่มระฤก และ อิศโร วีระกวี, การศึกษาผลผลิตของการเลี้ยงปลาร่วมกับการเลี้ยงเบ็ด. สถานีประมงจังหวัดหนองคาย, 2527, หน้า 4.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

10. การจับปลา ในกรณีของการเลี้ยงปลาในบ่อ ผู้เลี้ยงปลาจะไม่นิยมจับปลาที่เดิยว
หมดบ่อ จะจับโดยใช้อวนที่มีตาห่างพอสมควร สำหรับคัดปลาตามขนาดที่ต้องการ ส่วนปลาตัวที่
เล็กกว่าต้องการก็จะหลุดออกจากอวนได้ โดยจะจับปลาครั้งแรกเมื่อเลี้ยงปลาไปได้ 8 เดือน
เมื่อจับปลาตัวใหญ่ออกแล้วอีกประมาณ 2 เดือนจึงจับปลาเช่นเดียวกันอีก และจะจับทุก ๆ 2
เดือน และจะทำการวิดบ่อพร้อมกับการจับเปิดแก๊สขายไปทิ้งร่น จากนั้นก็จะทำการลอกบ่อเพื่อ
เตรียมเลี้ยงปลาและเปิดชุดใหม่ต่อไป

การทำฟาร์มเลี้ยงเป็ด

เป็ดเป็นสัตว์ปีกที่เลี้ยงกันแพร่หลายทั่วไปในประเทศไทย ยังไม่มีหลักฐานว่าการเลี้ยง
เป็ดในประเทศไทยเริ่มต้นตั้งแต่เมื่อใด แต่คาดกันว่า ผู้ที่นำเป็ดเข้ามาเลี้ยงเป็นครั้งแรกคงจะ
เป็นคนจีน เพราะคนจีนนิยมบริโภคทั้งเนื้อเป็ดและไข่เป็ดกันมากกว่าคนไทย คนจีนรู้วิธีทำไข่เป็ด
เค็มและไข่เยี่ยวม้า ซึ่งคนไทยสมัยก่อนทำไม่เป็น การเลี้ยงเป็ดพันธุ์และการฟักไข่เป็ดเป็น
อาชีพที่คนจีนมีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษ โดยนำเอาวิธีการจากประเทศจีน แม้จะเป็นวิธีการที่
ใช้กันมานานนับพันปี แต่ก็ยังใช้ได้ผลกันอยู่จนปัจจุบัน⁴

วิวัฒนาการของการเลี้ยงเป็ด เมื่อเปรียบเทียบกับวิวัฒนาการของการเลี้ยงไก่แล้ว
จะเห็นว่า การเลี้ยงเป็ดก้าวหน้าอย่างเชื่องช้ามาก ทั้งนี้เพราะไม่มีการส่งเสริมกันอย่างจริงจัง
เหมือนการเลี้ยงไก่

การเลี้ยงเป็ด ถ้าจะทำเป็นอุตสาหกรรมเช่นเดียวกับไก่ก็อาจทำได้ ทั้งนี้เพราะราคา
ไข่เป็ดมักจะดีกว่าไข่ไก่ ในด้านการใช้ไข่ประกอบอาหารหรือทำขนม ไข่เป็ดก็ยังได้รับความนิยม
จากผู้บริโภคสูงกว่าไข่ไก่ แม้ว่าราคาตัวเป็ดเมื่อหมดอายุการไข่จะต่ำกว่าไก่ แต่ก็แตกต่างกันไม่มากนัก

โดยเหตุที่ทั้งไข่เป็ดและเนื้อเป็ดสามารถนำไปประกอบอาหารได้อย่างดีนั่นเอง จึง
ทำให้ความต้องการของตลาดทั่วไปมีอยู่เป็นประจำ และทวีปริมาณขึ้นทุกวันตามจำนวนประชากร
ของประเทศที่เพิ่มขึ้น ขณะนี้ไม่เฉพาะแต่จังหวัดภาคกลางและภาคใต้เท่านั้นที่เลี้ยงเป็ดกันเป็น
จำนวนมาก ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือก็มีการเลี้ยงเป็ดเป็นจำนวนมากด้วยเหมือน
กัน แม้การเลี้ยงเป็ดในประเทศจะมีจำนวนเพิ่มขึ้นมากกว่าแต่ก่อนอย่างมากมายก็ตาม แต่ก็ยัง
ไม่ปรากฏว่าทำให้การเลี้ยงเป็ดต้องหยุดชะงักเพราะไม่มีตลาด

⁴ ปฐม เลหาเกษตร, การเลี้ยงเป็ด (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,
2529) หน้า 1.

เปิดเป็นสัปดาห์ได้ง่าย โรคของเปิดมีไม่มากเหมือนไก่ โรคที่นับว่าร้ายแรงมากของเปิดไข่ ได้แก่ โรคคอหอยและโรคเพือก (PLAQUE) ซึ่งปัจจุบันทางกรมปศุสัตว์ก็ได้ผลิตวัคซีนป้องกันโรคคอหอยและโรคเพือกขึ้นไว้สำหรับช่วยเหลือเจ้าของฟาร์มเปิดอยู่แล้ว ทำให้การเลี้ยงเปิดมีความปลอดภัยยิ่งขึ้น

การเลี้ยงเปิดในประเทศไทย

การเลี้ยงเปิดในประเทศไทยในปัจจุบันมีการเลี้ยงเป็น 3 แบบคือ

1. การเลี้ยงเปิดแบบเป็นการค้า จะจัดทำเป็นฟาร์มขนาดใหญ่ มีเปิดจำนวน 10,000 ตัวขึ้นไป เป็นการเลี้ยงไว้ในคอกภายในโรงเรือนขนาดใหญ่แบบการเลี้ยงไก่ ไม่มีลานหรือสระน้ำ ให้เปิดลง แต่มีรางหรือภาชนะใส่อาหารและน้ำไว้ให้เปิดกินตลอดเวลา มีรั้วสำหรับให้เปิดเข้าใช้ในตอนเช้ามีด

2. การเลี้ยงเปิดแบบกึ่งการค้า เป็นการเลี้ยงเปิดแบบฟาร์มเปิดขนาดใหญ่ แต่มีจำนวนเปิดน้อยกว่า มีโรงเรือนให้เปิดอยู่แบบง่าย ๆ มีลานปล่อยเปิด ให้น้ำและอาหารในลาน มีบ่อให้เปิดลงไปเล่นน้ำ การเลี้ยงแบบนี้เปิดจะได้อาหารธรรมชาติจากบ่อและตามขอบบ่อเป็นอาหารเสริมด้วย แต่ต้องใช้เนื้อที่มาก

3. การเลี้ยงเปิดแบบหลังบ้าน เป็นการเลี้ยงจำนวนน้อยคล้ายเป็นงานอดิเรก โดยมีจุดประสงค์ให้มีไข่ไว้พอบริโภคภายในครอบครัวเท่านั้น การให้อาหารจะให้เท่าที่มีเศษอาหารเหลือ เช่น เศษผัก เศษปลา เนื้อ แล้วปล่อยเปิดออกไปหาอาหารกินเองในแหล่งน้ำธรรมชาติ หรือในบ่อเป็นบางเวลาหรือตลอดทั้งวัน บางแห่งอาจเลี้ยงรวมกับการเลี้ยงปลาในบ่อ

พันธุ์เปิด

พันธุ์เปิดไข่ที่นิยมเลี้ยงมี 4 พันธุ์คือ

1. พันธุ์กาก็แคมป์เบลล์ (Khaki Campbell) เป็นเปิดพันธุ์อังกฤษที่ได้รับการผสมและคัดพันธุ์จนได้เปิดพันธุ์ที่ให้ไข่ดีที่สุด โดยให้ไข่เฉลี่ยเกือบ 365 ฟองต่อปี ลักษณะโดยทั่วไปจะเป็นสีงาช้าง ตัวผู้จะมีขนสีเขียวแกมน้ำตาลที่บริเวณหลัง หาง สีระชะ และที่คอ ส่วนที่อื่นจะเป็นสีงาช้าง มีปากสีเขียว แข็งและนิ้วเท้าเป็นสีส้มแก่ ตัวเมียมีขนสีน้ำตาลที่บริเวณคอและที่สีระชะ

นอกจากนั้นเป็นสีงา ก็ปากสีเขียวเข้ม แข็งและนิ้วเท้าสีน้ำตาล ตัวผู้เมื่อโตเต็มที่มีน้ำหนักประมาณ 2-2.5 กิโลกรัม ตัวเมียจะมีน้ำหนักประมาณ 1.5-2.0 กิโลกรัม

เนื่องจากเป็ดพันธุ์กากีแคมป์เบลล์เป็นเป็ดพันธุ์แท้จากต่างประเทศ ภูมิคุ้มกันต้านทานต่อโรคในประเทศไทยน้อยและมักอ่อนแอ ดังนั้นจึงนิยมใช้เป็นพ่อพันธุ์ผสมข้ามพันธุ์กับแม่เป็ดพันธุ์พื้นเมืองของไทย เป็ดที่ได้จากการผสมพันธุ์นี้ จะเริ่มให้ไข่เมื่ออายุประมาณ 4-5 เดือน ไข่คงไข่เลี้ยงเป็นเป็ดไข่ได้ดี มีอัตราการตายระหว่างการเลี้ยงต่ำมาก

2. เป็ดพันธุ์อินเดียรันเนอร์ (Indian Runner) เป็ดพันธุ์นี้มีถิ่นกำเนิดมาจากหมู่เกาะอินดีสตะวันออก แอ่งทะเลแคริบเบียน (Caribbean Sea) ทวีปอเมริกาใต้ แต่ได้รับการผสมและคัดเลือกพันธุ์จนเป็นเป็ดพันธุ์ไข่ของยุโรปตะวันตก ครั้งหนึ่งเคยเป็นเป็ดพันธุ์ไข่ที่ไข่ดีที่สุด แต่ปัจจุบันเป็นรองจากเป็ดพันธุ์กากีแคมป์เบลล์

เป็ดพันธุ์อินเดียรันเนอร์มี 3 ชนิด คือ ชนิดสีขาว (white) สีลาย (Penciled) และชนิดสีเทา (Fawn and white) เป็ดพันธุ์อินเดียรันเนอร์ทุกชนิดมีเท้าและแข้งตั้งแต่สีส้มจนถึงสีเหลือง ลักษณะพิเศษประจำพันธุ์ คือ มีรูปร่างยาวแหลม ลำตัวตั้ง เมื่อโตเต็มที่มีน้ำหนักเท่า ๆ กับเป็ดพันธุ์กากีแคมป์เบลล์ ไม่เหมาะสมกับการนำมาเลี้ยงในประเทศไทยเช่นเดียวกับพันธุ์กากีแคมป์เบลล์

3. เป็ดพันธุ์พื้นเมือง เป็ดพันธุ์พื้นเมืองของประเทศไทย แบ่งออกได้เป็น 2 พันธุ์ตามแหล่งที่เคยเลี้ยงกันมาก คือ พันธุ์นครปฐม และพันธุ์ปากน้ำ ปัจจุบันเป็ดทั้ง 2 พันธุ์ผสมกันจนเกือบจะแยกไม่ออกว่าเป็นเป็ดพันธุ์อะไร รูปร่างลักษณะโดยทั่ว ๆ ไปคล้ายเป็ดป่า (wild mallard) ซึ่งเป็นต้นตระกูลของเป็ดพื้นเมืองของประเทศไทย

3.1 เป็ดพันธุ์นครปฐม เป็นเป็ดพันธุ์ที่นิยมเลี้ยงกันแถบจังหวัดนครปฐม ราชบุรี เพชรบุรี และจังหวัดชายทะเลใกล้เคียง เป็ดพันธุ์นี้มีขนาดตัวโตกว่าพันธุ์กากีแคมป์เบลล์ ออกวางไข่ให้ไข่ฟองโต ออกไข่ก่อนข้างเช้า คือ จะเริ่มออกไข่เมื่ออายุ 5-6 เดือน ตัวเมียมีขนสีลายกาบ อ้อยตลอดเกือบทั้งตัว ตัวผู้สีระยมีสีเขียวเข้ม คอวันขาว ออกมีสีแดง ลำตัวสีเทา ห้องสีค่อนข้างขาว ปากสีเทา เท้าและแข้งมีสีส้ม

เป็ดพันธุ์นครปฐมให้ทั้งไข่และเนื้อดี เมื่อผสมกับเป็ดพันธุ์กากีแคมป์เบลล์ จะได้ลูกผสมที่ไข่คงกว่าและให้ไข่ฟองโตกว่า เมื่อผสมกับเป็ดปักกิ่งจะได้ลูกผสมที่ให้เนื้อดีและโตเร็ว เหมาะสำหรับเลี้ยงขายเป็นเป็ดพันธุ์เนื้อ มีผู้นิยมผสมเป็ดพันธุ์นครปฐมกับเป็ดเทศเพื่อให้ได้ลูกผสมเป็ดเนื้อหรือเป็ดไข่ด้วย

3.2 เปิดพันธุ์ปากน้ำ เป็นเปิดพันธุ์พื้นเมืองที่มีขนาดตัวเล็กกว่าเป็ดนครปฐม เล็กน้อย ให้ไข่เร็วกว่าและไข่ดกกว่า แต่ไข่ฟองเล็กกว่าเป็ดนครปฐม ตัวเมียมีปาก แข็ง และ ลำตัวสีดำ หน้าอกสีขาว ตัวผู้มีสีเขียว ส่วนอื่นเหมือนตัวเมีย ถ้าผสมกับเปิดพันธุ์กากก็แคมป์ เบลล์จะให้ลูกผสมไข่ดก นิยมเลี้ยงกันแถบจังหวัดสมุทรปราการ ชลบุรี และตามจังหวัดชายทะเล ทางตะวันออก

4. เปิดพันธุ์ผสม เป็นเปิดพันธุ์ผสมระหว่างพันธุ์กากก็แคมป์เบลล์กับพันธุ์พื้นเมือง พันธุ์ นครปฐม และพันธุ์ปากน้ำ ปัจจุบันนิยมเลี้ยงกันมาก เพราะให้ไข่ดีกว่าพันธุ์พื้นเมืองเดิม

วิธีการเลี้ยงเป็ด

ในการเลี้ยงเป็ดจะต้องจัดหาที่คอกที่เหมาะสมกับการเลี้ยง เช่น ที่ใกล้แหล่งน้ำ หรือ ที่ที่มีน้ำพอที่จะนำมาใช้ได้สะดวกอย่างเต็มที่ตลอดเวลา นอกจากนั้นยังจะต้องจัดทำและดำเนินการคังต่อไปนี้

1. โรงเรือนเป็ด

การสร้างโรงเรือนสำหรับการเลี้ยงเป็ดเป็นจำนวนมากนั้น ต้องพยายามให้ช่วยลดความร้อนให้มากที่สุด โดยสร้างให้ค่อนข้างโปร่ง เพราะประเทศไทยอากาศร้อน อาจจะใช้ปลอกแบบง่าย ๆ และประหยัด เช่น ปลอกด้วยไม้ไผ่หลังคามุงจาก กันบริเวณคอกด้วยไม้ไผ่ หรือปลอกเป็นโรงเรือนแบบถาวร ซึ่งจะมีอายุการใช้งานยาวนานขึ้น โดยใช้ไม้เนื้อแข็งราคาถูก หลังคามุงกระเบื้องหรือสังกะสี พื้นเล้าเทซีเมนต์ และกันแฉ่งคอกด้วยไม้หรือวัสดุที่ทนทาน โรงเรือนสำหรับลูกเป็ดควรมีพื้นที่ไม่น้อยกว่า 1 ตารางฟุตต่อตัว โรงเรือนสำหรับเป็ดรุ่นหรือเป็ดไข่ควรมีพื้นที่ไม่น้อยกว่า 4 ตารางฟุตต่อตัว

ลักษณะของโรงเรือนเป็ดที่ดีควรมีลักษณะดังนี้

1.1 มีความแข็งแรงทนทานและราคาไม่แพง และควรสร้างยาวไปตามแนวทิศตะวันออก-ตะวันตก เพื่อไม่ให้แสงแดดส่องมากในคอนเช้าและตอนเย็น

1.2 โรงเรือนแต่ละกลุ่มควรถ่างกันให้มากที่สุดตามแต่เนื้อที่ที่จะอำนวยความสะดวก แต่ไม่ควรน้อยกว่า 30 เมตร เพื่อให้ลมพัดผ่านได้สะดวก และเพื่อป้องกันเชื้อโรคแพร่จากโรงหนึ่งไปยังอีกโรงหนึ่ง

1.3 โรงเรือนควรทำเป็นหลังคาทรงจั่ว 2 ชั้น เพื่อระบายความร้อนโดยเฉพาะโรงเรือนที่ใช้สังกะสีมุงหลังคา

1.4 ชายคาควรสูงพอสมควร อย่าให้เตี้ยจนทำงานไม่สะดวกและอากาศถ่ายเทไม่ดี แต่ต้องไม่สูงเกินไปจนฝนสาดได้ ควรสูงประมาณ 1.5-2.0 เมตร

1.5 พนักอกควรเป็นพนักคอนกรีตและยกให้สูงพอควร เพื่อความสะดวกในการระบายน้ำและทำความสะอาด แล้วใช้แถบซึบซับ เปลือกถ้วยสีง ฟางหรือทรายรองพื้น ในท้องที่เป็นดินทรายอาจใช้พื้นเป็นทรายก็ได้ หรือใช้พื้นดินลูกรังอัดแน่นแล้วราดยางมะตอยก็ใช้ได้ผลดีเช่นกัน

1.6 โรงเรือนต้องมีความกว้างพอสมควร ประมาณ 10-12 เมตร ถ้าแคบหรือกว้างเกินไปจะกระทบกระเทือนต่อการเปลี่ยนแปลงของอากาศได้ง่าย และไม่ควรยาวเกินไป (ไม่เกิน 100 เมตร) เพื่อความสะดวกแก่การทำงานและการระบายลม

1.7 จัดที่ให้น้ำไว้โดยเฉพาะ และให้มีการระบายน้ำได้สะดวก คอกไม้และถ้ามีแอ่งน้ำ ควรทำทางสำหรับให้เปิดลงน้ำด้วยไม้หรือท่อน เพื่อป้องกันคั้งพัง มิฉะนั้นแอ่งน้ำจะตันเขินเร็ว

2. การจัดเตรียมอุปกรณ์ที่จำเป็นในการเลี้ยงเบ็ด

2.1 รางอาหาร ควรทำ 3 ขนาด คือ ขนาดเล็กสำหรับลูกเบ็ด ขนาดกลางสำหรับเบ็ดรุ่นและขนาดใหญ่สำหรับเบ็ดไซ้ ภายในรางอาหารควรยารอยต่อกันรั้ว เพราะประเทศไทยนิยมเลี้ยงเบ็ดด้วยอาหารเปียก

2.2 รางน้ำ สำหรับลูกเบ็ดควรใช้กระตักน้ำ ซึ่งหาซื้อได้ในท้องตลาด ถ้าหาซื้อยากก็อาจทำรางอาหารขนาดเล็ก โดยยารอยรั้วอย่างตีแทนก็ได้ ข้อสำคัญคือ ต้องมีรางไม้กันไม่ให้ลูกเบ็ดลงเล่นน้ำได้ เพราะจะทำให้ลูกเบ็ดหนาวตาย ถ้าบริเวณที่เลี้ยงเบ็ดมีต้นไม้มาก จะใช้ต้นไม้ลำใหญ่ ๆ ผ่าเป็นร่องแล้วฝังดิน ใช้เป็นรางน้ำสำหรับลูกเบ็ดก็ได้ผลดี และยังเป็นการประหยัดอีกด้วย ส่วนรางน้ำสำหรับเบ็ดไซ้ นั้น อาจใช้อ่างดินเผา หรือกะบะไม้ที่ยารอยรั้วอย่างเรียบร้อย และควรมีไม้กั้นกันไม่ให้เบ็ดลงไปเล่นน้ำได้ ถ้าเลี้ยงเบ็ดเป็นจำนวนมากอาจสร้างรางน้ำขนาดใหญ่ด้วยซีเมนต์ แล้วปล่อยให้ไหลผ่าน น้ำจะสะอาดอยู่ตลอดเวลา ถึงแม้เบ็ดจะลงไปเล่นน้ำก็ตาม

การจัดการและคัดเลือกพันธุ์เปิดไข่ มี 3 วิธี คือ

1. การซื้อไข่มาพัก เป็นการเริ่มต้นโดยซื้อไข่จากฟาร์มที่เชื่อถือได้มาพักเอง วิธีนี้ลงทุนระยะแรกน้อย ส่วนระยะยาวนั้นการลงทุนจะสูงหรือต่ำขึ้นอยู่กับ การเอาใจใส่ในการพักและการเลี้ยง ถ้าไข่พักชุดโตที่พักเป็นตัวได้มาก มีอัตราการอยู่รอดสูง และมีเพศเมียมากกว่าเพศผู้ เงินลงทุนที่ใช้จะต่ำ เท่ากับเป็นการซื้อลูกเปิดได้ราคาถูก แต่ถ้ามีอัตราการอยู่รอดต่ำ เงินลงทุนก็จะสูง นอกจากนี้การเริ่มต้นเลี้ยงเปิดด้วยวิธีนี้ ยังมีความไม่แน่นอนเกี่ยวกับพันธุ์ ความแข็งแรง และจำนวนที่ต้องการเลี้ยงแต่ละครั้ง จึงไม่เหมาะสมกับฟาร์มที่ต้องการเลี้ยงเปิดจำนวนมาก และต้องการจำนวนเปิดที่แน่นอน

2. การซื้อลูกเปิดมาเลี้ยง เป็นการเริ่มต้นที่สะดวกและลงทุนไม่มาก แต่จะต้องรับภาระเลี้ยงดูแลลูกเปิดเป็นเวลาหลายเดือนกว่าจะมีรายได้ เสี่ยงต่ออัตราการตายของลูกเปิดคือ ภาระหนึ่ง นอกจากนี้ยังอาจได้ลูกเปิดเพศผู้ที่มีราคาถูกปะปนมาด้วย เพราะยังคัดเลือกเพศได้ไม่ชัดเจน หากยังไม่มีความชำนาญเพียงพอไม่ควรซื้อมาเลี้ยงคราวละมาก ๆ การซื้อลูกเปิดมาเลี้ยงควรซื้อจากฟาร์มผสมพันธุ์ที่ไว้ใจได้ว่าเป็นเปิดพันธุ์ที่ต้องการและมีคุณภาพดี (ถ้าซื้อจากโรงพักเปิดควรสอบถามให้แน่ชัดว่าซื้อไข่พักมาจากที่ไหน และพันธุ์อะไร เชื่อถือได้หรือไม่ ควรซื้อลูกเปิดที่เพิ่งออกใหม่ ๆ เพราะจะสะดวกในการขนย้าย ไม่กระทบกระเทือนมากเท่าลูกเปิดที่มีอายุ การเลี้ยงจะง่ายกว่าและแข็งแรงกว่าลูกเปิดที่มีอายุด้วย) ควรซื้อลูกเปิดมาเลี้ยงก่อนเกี่ยวกับอายุประมาณ 20-30 วัน เพื่อว่าหลังจากเกี่ยวกับแล้วจะได้ด้อนลูกเปิดไปเก็บกินเมล็ดข้าวที่ตกหล่น ทำให้ประหยัดค่าอาหารลูกเปิด ถึงแม้ว่าวิธีนี้จะมีการเสี่ยงเรื่องเพศ พันธุ์ และจำนวนน้อยกว่าการซื้อไข่มาพักเองตามข้อ 1. แต่ฟาร์มขนาดใหญ่ก็ไม่นิยม เพราะเสียเวลาและยุ่งยากหลายประการ คงมีเฉพาะผู้เลี้ยงจำนวนไม่มากนักเท่านั้นที่นิยมใช้วิธีนี้

3. การซื้อเปิดสาวมาเลี้ยง ถ้ายังไม่เคยเลี้ยงเปิดมาก่อน ควรซื้อเปิดรุ่นหรือเปิดสาวมาเลี้ยง จะค่อนข้างปลอดภัย เพราะเปิดรุ่นนี้ค่อนข้างแข็งแรง และมีอัตราการอยู่รอดสูง ถ้าจะเลี้ยงเปิดไข่ ผู้เลี้ยงจะแน่ใจได้ว่าเปิดที่ซื้อมาเป็นเปิดเพศเมียทั้งหมด การซื้อเปิดสาวมาเลี้ยงเป็นเปิดไข่ เป็นวิธีที่ฟาร์มเลี้ยงเปิดเป็นการค่านิยมใช้กันมาก เพราะเป็นวิธีที่สะดวกรวดเร็ว ไม่ต้องเสียเวลาเลี้ยงลูกเปิด นำมาเลี้ยงเพียงไม่กี่วันก็เริ่มให้ไข่ แต่มีข้อเสียอยู่บ้าง คือต้องลงทุนสูง แต่ก็คุ้มกับเงินลงทุนเพราะใช้เวลาสั้น มีอัตราการเสี่ยงน้อย และสามารถกะประมาณผลผลิตที่ได้ใกล้เคียงกับความเป็นจริง

การเลี้ยงเป็ดรุ่น

1. การให้อาหาร ถ้าเลี้ยงด้วยอาหารสำเร็จรูปหรืออาหารถุง ควรเปลี่ยนให้อาหารเป็ดรุ่นที่มีปริมาณโปรตีน 18% เมื่ออายุ 3-8 อาทิตย์ และปริมาณโปรตีน 15% เมื่ออายุ 9-20 อาทิตย์ และควรมีอาหารให้เป็ดกินตลอดเวลา

ถ้าเป็นการเลี้ยงแบบมีลานให้เป็ดเดินเล่น ในระยะเป็ดรุ่นนี้ควรวางรางอาหารและรางน้ำไว้ข้างนอกคอก เพื่อให้เป็ดอยู่ข้างนอกคอก เปิดโอกาสให้คอกแห้ง โดยไม่ต้องเติมสิ่งรองพื้นบ่อย ๆ หรือถ้าทำไม่ได้ก็ควรตั้งรางอาหารไว้ภายในคอก แต่รางน้ำควรไว้ข้างนอกคอกหรือริมคอกให้เปิดโผล่ศีรษะออกไปกิน เพื่อป้องกันไม่ให้พื้นคอกเปียกและ หรือวางรางน้ำบนพื้นไม้ระแนงที่ยกขึ้นสูง มีทางระบายน้ำออกนอกคอกก็จะแก้ปัญหาพื้นคอกและได้

ถ้าเริ่มเลี้ยงเป็ดรุ่นก่อนเกี่ยวข้าวประมาณ 20 วัน ผู้เลี้ยงจะสามารถประหยัดค่าอาหารในระยะนี้ได้ โดยการต้อนลูกเป็ดไปหากินในนา และหนองบึงให้เก็บกินเศษข้าวที่ตกลงและอาหารธรรมชาติอื่น ๆ เช่น ผักต่าง ๆ และปลา เป็นต้น โดยปกติควรให้อาหารวันละ 2 มื้อ คือ ตอนเช้าก่อนปล่อยครั้งหนึ่ง และตอนเย็นก่อนนอนอีกครั้งหนึ่ง หรือถ้ามีเนื้อที่จำกัด อาหารตามธรรมชาติไม่เพียงพอ จะให้กินอาหารวันละ 3 มื้อ คือ เช้า กลางวัน และเย็นก็ได้ อาหารที่ให้ควรผสมน้ำพอกหมาด ๆ ผสมกับผักสดหรือหญ้าขนประมาณ 25% เพื่อช่วยให้เป็ดได้กินอาหารมากขึ้น หรือถ้าไม่มีที่ปล่อยให้เป็ดหากินเองตามธรรมชาติ จะตั้งรางอาหารโดยใช้รางยาวหรือดั่งแขวนให้กินตลอดเวลาก็ได้ และควรมีรางใส่กรวดแยกให้กินต่างหากหรือจะโรยลงในรางอาหารอาทิตย์ละครั้งก็ได้

2. การควบคุมอาหาร⁵ ในการเลี้ยงเป็ดไข่หรือเป็ดพันธุ์ จำเป็นต้องควบคุมน้ำหนักตัวเป็ด เพื่อไม่ให้เป็ดอ้วนเกินไป จะมีผลให้ไข่น้อยในระยะต่อไป ซึ่งทำได้ด้วยการควบคุมอาหารที่ให้กินเป็นการประหยัดอาหารไปด้วย การควบคุมอาหารจะเริ่มตั้งแต่เป็ดอายุได้ 8 อาทิตย์ไปจนถึง 20 อาทิตย์

การควบคุมอาหารในเป็ดรุ่น ทำได้ 2 วิธี คือ

2.1 ควบคุมปริมาณสารอาหารในสูตรอาหาร โดยให้อาหารที่มีปริมาณโปรตีน 15% และมีอาหารพลังงาน 2,600 กิโลแคลอรี/กิโลกรัม ให้กินตลอดเวลา

⁵ ปรุ ม เลหา เกษคร, การเลี้ยงเป็ด, (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์โอเคียนสโตร์, 2529), หน้า 35.

2.2 ควบคุมปริมาณอาหารที่ให้กิน จำกัดปริมาณอาหารสูตรอาหารเบ็ดรูน ให้เบ็ดกินในปริมาณเพียง 80% ของอาหารที่เบ็ดจะกินได้ต่อวัน ซึ่งโดยปกติเบ็ดจะกินอาหารในปริมาณตัวละ 145-220 กรัมต่อวัน หรือโดยการจำกัดเวลาให้เบ็ดกินอาหารแต่ละวัน แทนการให้กินตลอดเวลาก็ได้

การควบคุมอาหารทั้ง 2 วิธีจะช่วยให้เบ็ดไม่อ้วนเกินไป เป็นการประหยัดอาหารและจะให้ไข่เพิ่มขึ้น มีประสิทธิภาพในการใช้อาหารสูงขึ้น และอัตราการตายในระยะให้ไข่น้อยลงด้วย

การเลี้ยงเบ็ดสาว

เมื่อเบ็ดอายุได้ 12-13 อาทิตย์ ขนแก่ก็จะงอกเต็มตัว เริ่มเป็นเบ็ดสาว การเลี้ยงในระยะนี้จะทำเช่นเดียวกับการเลี้ยงเบ็ดรูน กล่าวคือยังคงมีการควบคุมน้ำหนักตัวโดยวิธีจำกัดอาหารจนกว่าเบ็ดจะเริ่มไข่ ถ้าเบ็ดที่เลี้ยงไม่ได้คัดเพศก็สามารถคัดเพศโดยการดูจากลักษณะภายนอกได้ในระยะนี้ ซึ่งแสดงไว้ในตารางที่ 2.2

ตารางที่ 2.2 ลักษณะของเบ็ดหนุ่มและเบ็ดสาว

ลักษณะ	เบ็ดหนุ่ม	เบ็ดสาว
เสียงร้อง	-แหบ ๆ และต่ำ	-เสียงสูงและแหลมดัง
สีระยะ	-ใหญ่ เริ่มมีขนสีเขียวหรือแดง เลือกหมูนสีระยะ	-เล็กกว่า สีของขนบนสีระยะสีเดียวกับลำตัว
ขนคอ	-สีของขนที่คอแตกต่างไปจากลำตัว อาจมีสีเขียวหรือแดง หรือสีอื่น เป็นปลอกกรอบคอ	-ขนสีเดียวกับลำตัว
ขนหาง	-มีขนหาง 2-3 เส้นอม้วนเข้าหา ตัว สีขนจะเข้มกว่าลำตัว	-ไม่มีขนหางม้วน สีขนเหมือนลำตัว
ท่าทางเดิน	-อ้วนอ้ายเล็กน้อย	-ประเปรียวกว่า

ที่มา : ปฐม เลหาเกษตร, การเลี้ยงเบ็ด (2529)

วิธีการเลี้ยงมีดังนี้

1. การให้แสงสว่าง แสงสว่างเป็นสิ่งสำคัญต่อการเจริญเติบโตของอวัยวะเพศและต่อการไข่ของเบ็ด การเพิ่มแสงสว่างในระยะเบ็ดสาวจะเร่งให้เบ็ดออกไข่เร็วเกินไป ซึ่งไม่เป็นผลดีเพราะเบ็ดตัวโตไม่เต็มที่ ทำให้ได้ไข่น้อยและฟองเล็ก

ในระยะ 2 สัปดาห์แรกควรให้แสงสว่างตลอด 24 ชั่วโมง หลังจากนั้นให้ลดแสงสว่างลงสัปดาห์ละ 25-30 นาที จนเหลือแสงสว่างตามธรรมชาติวันละประมาณ 12 ชั่วโมง เมื่อเบ็ดมีอายุประมาณ 20-22 สัปดาห์ ให้เพิ่มแสงสว่างสัปดาห์ละ 25-30 นาที จนได้แสงสว่างวันละประมาณ 17-18 ชั่วโมง และรักษาอยู่ในระดับนั้นตลอดระยะเวลาการให้ไข่

การให้แสงสว่างเพิ่มจากแสงอาทิตย์ตามธรรมชาติ จะเพิ่มให้ในตอนหัวค่ำ หรือตอนเช้ามีก็ได้ เบ็ดที่กำลังไข่นั้น เมื่อเพิ่มแสงสว่างแล้วจะลคให้สั้นลงไม่ได้ จะทำให้เบ็ดให้ไข่น้อยลง หลอดไฟให้แสงสว่างควรติดสูงระดับเหนือศีรษะผู้เลี้ยง และให้กระจายอยู่ทั่วคอก เพื่อป้องกันการเกิดเงา ซึ่งจะทำให้เบ็ดตื่นตกใจและหยุดไข่ได้

2. การให้อาหาร⁶ การให้อาหารในระยะเบ็ดสาวก็ปฏิบัติเช่นเดียวกับในระยะเบ็ดรุ่น แต่ให้อาหารมีปริมาณโปรตีน 15% และมีการควบคุมอาหารที่ให่กินต่อไปจนเบ็ดเริ่มไข่ในระยะก่อนเบ็ดเริ่มไข่ประมาณ 4 สัปดาห์ ควรเริ่มให้เบ็ดกินเปลือกหอย โดยใส่เปลือกหอยในรางให้กินต่างหาก หรือโรยลงในรางอาหารอาทิตย์ละครั้ง หรือจะผสมลงไปในส่วนอาหาร โดยผสมในอัตรา 3.5% ให้เบ็ดสาวกินก็ได้ เพื่อให้เบ็ดได้สะสมธาตุแคลเซียมไว้ในกระดูกพร้อมที่จะนำมาใช้เมื่อจำเป็นในระยะให้ไข่ต่อไป

เบ็ดจะเริ่มให้ไข่เมื่ออายุ $4\frac{1}{2}$ เดือน ถึง 5 เดือน แล้วแต่ความสมบูรณ์ของเบ็ดและวิธีการเลี้ยง ถ้าเบ็ดไข่เร็วเกินไปจะเป็นผลเสียมากกว่าผลดี เพราะทำให้เบ็ดให้ไข่ฟองเล็ก และเบ็ดยังไม่สมบูรณ์เต็มที่ เบ็ดจะให้ไข่ได้ในระยะเวลาสั้น ผู้เลี้ยงเบ็ดเป็นการค้าจะพยายามให้เบ็ดไข่เมื่ออายุ $5\frac{1}{2}$ เดือน โดยวิธีควบคุมอาหารที่เบ็ดกิน และโดยวิธีควบคุมการให้แสงสว่างแก่เบ็ด

⁶ ปฐม เลาทเกษตร, การเลี้ยงเบ็ด, (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์โอเคียนสตรี, 2529), หน้า 37.

โรคเบ็ด

เมื่อเบ็ดในฝูงมีตัวใดตัวหนึ่งเป็นโรค ควรแยกเบ็ดออกจากฝูงไว้ต่างหาก เพื่อป้องกันมิให้เกิดโรคระบาด หากเกิดโรคระบาดจะทำให้ป้องกันลำบาก โรคเบ็ดที่สำคัญมีดังนี้

1. โรคคอหิวาต์ (FOWL CHOLERA OR PASTEURELLOSIS)

โรคคอหิวาต์ เป็นโรคที่ระบาดมากและเกิดขึ้นเสมอในฝูงเบ็ด โดยเฉพาะเบ็ดที่เลี้ยงแบบปล่อย อาการทั่วไปจะมีไข้สูง คลำคูกที่คอและเท้าจะร้อน อุจจาระมีสีชาวนเขียว และมีลักษณะเป็นยางเหนียว ๆ รอบทวารจะมีสีคล้ำ บางครั้งจะพบข้อเข่าบวม

2. โรคเพล็ก (DUCK PLAQUE)

เบ็ดจะมีอาการอ่อนเพลีย ขาอ่อน นอนหมอบ ท้องเสีย ตัวสั่น อุจจาระมีสีชาวน้ำมูกน้ำตาไหล หนักตาหรี และจะตายภายใน 24 ชั่วโมง

3. โรคหวัด (INFECTIOUS CORYZA)

โรคนี้อักรบาดอย่างรวดเร็ว หากมีการเปลี่ยนแปลงของอุณหภูมิอย่างกระทันหันหรืออากาศชื้นมาก การเลี้ยงเบ็ดในที่คับแคบและโรงเรือนที่มีการถ่ายเทอากาศไม่สะดวก เมื่อเกิดโรคหวัดจะแพร่เชื้อติดต่อกายในฝูงเบ็ดอย่างรวดเร็ว อาการทั่วไปจะมีน้ำมูกใส ๆ ไหลออกจากจมูกเบ็ด ค่อมาน้ำมูกจะข้นขึ้นและมีกลิ่น รอบ ๆ รูจมูกจะมีน้ำมูกสีเหลืองแห้งกรัง เบ็ดหายใจไม่สะดวก บางทีเกิดเสียงครีคราค เบ็ดชอบสับคหน้าเพื่อสลัดน้ำมูกออก เบ็ดซึมและขมขู่งเหยิง เบื่ออาหารและอ่อนเพลีย ถ้าเป็นมาก ๆ บริเวณรอบคางจะบวม

การทำฟาร์มเลี้ยงปลา

การเลี้ยงปลาในบ่อนับว่าเป็นอาชีพหลักได้อีกอาชีพหนึ่ง โดยเฉพาะในเขตจังหวัดภาคกลาง ได้มีการเลี้ยงปลากันอย่างกว้างขวาง เพราะภาคกลางพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบมีแหล่งน้ำต่าง ๆ มาก การคมนาคมสะดวก และอยู่ใกล้กับตลาดใหญ่ ๆ สามารถนำผลผลิตปลาจากบ่อไปจำหน่ายได้สะดวกรวดเร็วโดยปลาไม่ชอกช้ำ จึงเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับการจัดทำฟาร์มเลี้ยงปลา ขนาดของฟาร์มปลามีแตกต่างกันตั้งแต่ขนาดเล็กจนถึงขนาดใหญ่ ปลาที่นิยมเลี้ยงมีหลายชนิด เช่น ปลาสวาย ปลานิล ปลาคะเพียน ปลาตะกอกเทศ ปลาหัวโต เป็นต้น

วิธีการเลี้ยงปลาในคังนี้

1. การเลือกทำเลจัดสร้างบ่อ

การเลี้ยงปลาจะได้ผลดีหรือไม่ขึ้น สิ่งสำคัญที่จะต้องพิจารณาลำดับแรกคือ การเลือกทำเลและสภาพดินที่ใช้สร้างบ่อ การเลือกควรพิจารณาโดยละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 สภาพดินที่จะสร้างบ่อเลี้ยงปลาควรเป็นดินเหนียว หรือดินเหนียวปนทราย เพราะดินเหนียวสามารถอุ้มน้ำได้ดี และสามารถกักขังน้ำไว้ตลอดปี

1.2 พื้นที่ที่จะใช้สร้างบ่อเลี้ยงปลา ไม่ควรอยู่ในที่ลุ่มหรือที่ดอนเกินไป เพราะถ้าพื้นที่เป็นที่ลุ่มเกินไป จะทำให้เกิดน้ำท่วมคังบ่อในฤดูฝน หรือถ้าพื้นที่เป็นที่ดอนเกินไปจะทำให้เกิดการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง และควรจะเป็นที่โล่งเพื่อให้บ่อได้รับแสงแดดได้เต็มที่ เนื่องจากแสงแดดเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้บ่ออุดมสมบูรณ์ไปด้วยอาหารธรรมชาติสำหรับปลา

1.3 จะต้องอยู่ใกล้แหล่งน้ำจืด เช่น อยู่ใกล้แม่น้ำ ลำคลอง ทะเลสาบ หรืออยู่ในเขตชลประทานที่สามารถจะนำน้ำเข้าและระบายถ่ายเทน้ำในบ่อออกได้สะดวก โดยให้มีน้ำเพียงพอที่จะเลี้ยงปลาได้ตลอดปี

1.4 - ควรจะอยู่ห่างจากแหล่งที่ตั้งโรงงานอุตสาหกรรม เพราะโรงงานอุตสาหกรรมจะปล่อยน้ำเสียลงสู่แม่น้ำ ลำคลอง ซึ่งอาจเป็นอันตรายต่อบ่อที่เลี้ยงได้

1.5 เพื่อให้การลำเลียงอาหารปลา และการจับปลาออกสู่ตลาดสะดวกและรวดเร็ว ควรเป็นจุดที่มีการคมนาคมดีพอสมควร

1.6 ควรอยู่ในบริเวณที่สามารถจัดหาอาหารปลาราคาถูกและมีเพียงพอสำหรับเลี้ยงปลาได้สม่ำเสมอตลอดปี

2. การสร้างบ่อ ควรสร้างแบบประหยัดและมีประสิทธิภาพการใช้งานได้สูงและเพื่อป้องกันการทรุดตัวของคังบ่อ ควรสร้างให้มีเชิงลาดภายในบ่อ 1 ต่อ 1.5 (แนวดิ่งต่อแนวราบ) ส่วนขนาดของบ่อนั้นจะขึ้นอยู่กับงบประมาณในการลงทุน แต่เนื้อที่บ่อควรจะได้ส่วนสัมพันธ์กับจำนวนปลา คือ 1 ตารางเมตรต่อบปลาใหญ่ไม่เกิน 5 ตัว ลูกปลาไม่เกิน 50 ตัว ลักษณะของบ่อที่ดีควรเป็นดังนี้

2.1 บ่อขนาดเล็ก ควรสร้างเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส เพราะมีความยาวของคังบ่อสั้นที่สุดเมื่อมีพื้นที่บ่อเท่ากัน ทำให้เป็นการประหยัดค่าจ้างในการทำคังบ่อ

2.2 บ่อขนาดใหญ่ควรสร้างเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เพราะสะดวกในการใช้วนในการจับปลา แต่ถ้าจะสร้างหลาย ๆ บ่อในพื้นที่เดียวกันควรสร้างบ่อติด ๆ กัน เพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายในการก่อสร้าง เพราะสามารถใช้ประโยชน์จากคันดินคันเดียวกันได้เป็นการลดค่าแรงงานในการทำคันบ่อ

2.3 การวางรูปบ่อสำหรับบ่อใหญ่ควรวางให้แนวบ่อทางยาววางกับทิศทางลม เพราะถ้าลมพัดเหนือน้ำในระยะทางมาก ๆ จะทำให้เกิดคลื่น ซึ่งจะมีผลต่อการเซาะพังของคันดินขอบบ่อ

2.4 ความลึกของบ่อ โดยทั่วไปควรจะมีควมลึกประมาณ 1-1.50 เมตร เพราะความลึกระดับดังกล่าวนี้จะทำให้มีอุณหภูมิสม่ำเสมอ และสะดวกในการต้อนจับปลา แต่ถ้าแหล่งน้ำที่ใช้เลี้ยงปลามาจากน้ำฝนเพียงอย่างเดียว ความลึกของบ่อควรเป็น 2-3 เมตร เพื่อให้เก็บกักน้ำไว้ได้ในปริมาณมากพอเมื่อถึงฤดูแล้ง

2.5 พื้นกันบ่อ พื้นกันบ่อต้องสร้างให้มีความลาดไปทางด้านที่ใช้เป็นทางระบายน้ำออก การสร้างพื้นกันบ่อที่ดีควรมีความลาดตั้งแต่ 1,000 ต่อ 3 ถึง 1,000 ต่อ 6 (แนวราบต่อแนวดิ่ง) การสร้างให้พื้นที่กันบ่อมีความลาดก็เพื่อความสะดวกในการระบายน้ำ หรืออาจจะทำพื้นกันบ่อให้เป็นร่องลึกลาดไปสู่ทางระบายน้ำออก เพื่อให้สามารถระบายน้ำได้หมดบ่อ ร่องลึกดังกล่าวอาจจะเป็นร่องเดี่ยวกลางบ่อมีความกว้างและลึกประมาณ 0.50 เมตร สำหรับบ่อขนาดเล็ก ถ้าบ่อมีขนาดใหญ่ร่องต้องกว้าง

นอกจากการสร้างพื้นกันบ่อให้มีความลาดแล้ว พื้นกันบ่อบริเวณที่เป็นทางระบายน้ำออก อาจทำให้เป็นแอ่งลึกลงไปประมาณ 0.45-0.60 เมตรจากพื้นบ่อ ความกว้างของแอ่งประมาณร้อยละ 1-10 ของเนื้อที่บ่อทั้งหมด การที่แอ่งลึกนอกจากจะทำให้ระบายน้ำได้หมดบ่อแล้วยังใช้เป็นแอ่งรวบรวมปลา เพื่อความสะดวกในการจับปลาอีกด้วย

2.6 การสร้างคันดินขอบบ่อ หน้าที่สำคัญของคันดินคือ การป้องกันน้ำท่วมและเพื่อเก็บกักน้ำ ก่อนสร้างคันดินต้องศึกษาลักษณะดิน และลักษณะของพื้นที่บริเวณที่จะสร้างบ่อนั้น ถ้าสร้างคันดินในบริเวณที่เป็นที่ลุ่มต้องศึกษารายละเอียดของคันดินชั้นล่างจากดินชั้นเดิมลงไปถึงระดับต่ำเท่าพื้นกันบ่อ 1 เมตรเสียก่อน เพื่อดูการยุบตัวของดินว่ามากหรือน้อย ถ้าสภาพบริเวณนั้นเป็นดินทราย ต้องหาวิธีป้องกันมิให้น้ำซึมหรือรั่วไหล การป้องกันน้ำซึมกระทำโดยปาดเอาผิวหน้าออก แล้วขุดดินเป็นร่องตามแนวกลางที่จะสร้างคันดินออกจนถึงชั้นดินที่มีคุณสมบัติเก็บกักน้ำได้ดี ร่องดินที่ขุดจะกว้างประมาณ 0.30-1.50 เมตร และจะถือเป็นแกนกลางของคันดิน จากนั้นจะใส่ดินที่มีคุณสมบัติเก็บกักน้ำดี เช่น ดินเหนียว ใส่ในร่องดังกล่าวเป็นชั้น ๆ แล้วบดอัดให้แน่นทุก ๆ 0.15-0.20 เมตร จะได้คันดินที่แข็งแรงตามต้องการ

2.7 การดูแลรักษาคันบ่อ โดยที่คันบ่อมีส่วนสำคัญเกี่ยวกับการป้องกันน้ำท่วม และการเก็บกักน้ำเป็นอย่างมาก ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องรักษาคันบ่อให้มีสภาพใช้การได้อยู่เสมอ การรักษาคันบ่อเป็นการโดยการปลูกหญ้าบนสันคันบ่อและปลูกผักบุ้งบนเชิงลาดคันบ่อและชานบ่อ

3. การเตรียมบ่อเลี้ยงปลา เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญต่ออัตราการรอดของลูกปลา โดยทั่ว ๆ ไป ขั้นตอนการเตรียมบ่อเลี้ยงปลาไม่ว่าจะเป็นบ่อเก่าหรือบ่อสร้างใหม่จะเป็นดังนี้

3.1 สูบน้ำออกจากบ่อปลา ถ้าเป็นบ่อเก่าจะต้องขุดลอกเลนออกเสียก่อน จึงเตรียมบ่อเพื่อเลี้ยงรุ่นใหม่ บ่อเลี้ยงปลาไม่ว่าจะเป็นบ่อเก่าหลังจากการลอกเลนแล้วหรือบ่อสร้างใหม่ ๆ มักจะมีน้ำขังอยู่ ผู้เลี้ยงปลาต้องสูบน้ำออกจากบ่อให้หมด เพื่อความสะดวกในการกำจัดพันธุ์ไม้น้ำและวัชพืช การกำจัดศัตรูปลา และการตากบ่อให้แห้ง เป็นต้น การสูบน้ำออกจะตั้งเครื่อง ๗ จุดที่สามารถระบายน้ำออกได้หมดบ่อ

3.2 กำจัดพันธุ์ไม้น้ำและวัชพืช เมื่อสูบน้ำออกจากบ่อแล้ว ผู้เลี้ยงปลาจะต้องกำจัดพันธุ์ไม้น้ำและวัชพืชออกให้หมด พันธุ์ไม้น้ำและวัชพืช ได้แก่ ผักตบชวา จอก บัว และหญ้าต่าง ๆ เป็นต้น การกำจัดสิ่งเหล่านี้ผู้เลี้ยงจะจัดการวิธีใดก็ได้ เช่น การตัดออก ถอนทิ้ง หรือการตากบ่อให้แห้ง เป็นต้น การมีพันธุ์ไม้น้ำและวัชพืชในบ่อเลี้ยงปลาจะมีผลเสีย คือ พันธุ์ไม้น้ำจะกลายเป็นที่หลบซ่อนของศัตรูปลา พันธุ์ไม้น้ำบางส่วนจะทำให้หน้าเน่าและเป็นอันตรายต่อปลาที่เลี้ยง ทำให้การดูแลบำรุงรักษาบ่อปลา ตลอดจนการวิดน้ำจับปลาชั้นสุดท้ายเป็นไปด้วยความลำบาก และสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมาก และพันธุ์ไม้น้ำต้องใช้ออกซิเจนสำหรับหายใจในเวลากลางคืน ทำให้แย่งออกซิเจนจากปลาและอาจทำให้ปลาตายได้

3.3 การกำจัดศัตรูลูกปลา สำหรับบ่อเก่าเมื่อสูบน้ำออกจากบ่อแล้ว ผู้เลี้ยงปลาจะต้องกำจัดศัตรูลูกปลาให้หมด ศัตรูลูกปลา ได้แก่ สัตว์จำพวกกินพืช เช่น ปลาช่อน ปลาดุก ปลาชะโด ปลานู เต่า กบ เขียด งู เป็นต้น โดยจับออกหรือทำลายให้หมด สำหรับการกำจัดศัตรูลูกปลาในกรณีบ่ออยู่ใกล้ทางน้ำและระบายน้ำออกได้ไม่หมดควรใช้โล่หิน โดยให้ระดับน้ำในบ่อเหลือเพียง 0.05-0.10 เมตร และใช้โล่หิน 4 กิโลกรัมต่อไร่ พิษของโล่หินจะทำลายระบบการหายใจของศัตรูลูกปลา ทำให้ศัตรูลูกปลาว่ายขึ้นมาผิวน้ำ ให้ทำการจับออกให้หมด อย่างปล่อยให้เน่าอยู่ในบ่อ เพราะจะทำให้หน้าเสีย แล้วทิ้งไว้ประมาณ 7-10 วัน เพื่อให้ฤทธิ์ของโล่หินสลายตัวเสียก่อน จึงปล่อยปลาลงไปเลี้ยง สำหรับการใส่สารเคมีอย่างอื่น ผู้ใช้ควรปรึกษาวิธีใช้จากเจ้าหน้าที่ประมงเสียก่อน

3.4 การตากบ่อให้แห้ง หลังจากการกำจัดศัตรูลูกปลา และระบายน้ำออกให้แห้งแล้วควรโรยปูนขาวให้ทั่วบ่อในอัตรา 1 กิโลกรัมต่อ 10 ตารางเมตร แล้วตากแดดทิ้งไว้ประมาณ 2-3 วัน จะเป็นการกำจัดศัตรูลูกปลาที่ยังหลงเหลืออยู่ในบ่อให้ตายลง และเป็นการกำจัดเชื้อโรคที่อยู่บริเวณผิวกันบ่อให้หมดไปด้วย นอกจากนี้ยังเป็นการทำให้หน้าดินในบ่อเลี้ยงปลามีคุณภาพดีขึ้น

3.5 การปรับสภาพดิน เนื่องจากประเทศไทยเป็นบริเวณที่มีฝนตกชุก ทำให้เกิดการชะล้างดินสูง น้ำฝนจะชะล้างไอออนประจุบวกที่มีฤทธิ์เป็นด่างออกจากเมื่อดินและอินทรีย์วัตถุ และขณะเดียวกันประจุบวกของไฮโดรเจนไอออนจากน้ำจะเข้ามาแทนที่ ดังนั้นดินจึงมีโอกาสดูเพิ่มความเป็นกรดมากขึ้น การที่ดินเป็นกรดนั้นอาจเนื่องมาจากอีกสาเหตุหนึ่ง คือ มีสารประกอบซัลเฟตสะสมอยู่ในดินชั้นล่างจำนวนมากและเกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นกรดกำมะถัน ซึ่งจะแตกตัวเป็นไฮโดรเจนไอออนประจุบวกทำให้ดินมีความเป็นกรด บริเวณที่ดินที่มีความเป็นกรดมักจะเป็นพื้นที่ที่ไม่เหมาะสมต่อการทำเกษตรกรรม บริเวณดังกล่าวในภาคกลาง ได้แก่ จังหวัดอยุธยา ปทุมธานี กรุงเทพฯ ฉะเชิงเทรา นครปฐม นครนายก สระบุรี สมุทรปราการ สุพรรณบุรี และชลบุรี มีเนื้อที่ที่มีดินเป็นกรดประมาณ 6 ล้านไร่⁷

4. คุณสมบัติของน้ำที่เหมาะสมต่อการเลี้ยงปลา น้ำที่มีคุณสมบัติเหมาะสมกับการเลี้ยงปลาต้องไม่เป็นน้ำกระด้าง หรือมีสภาพเป็นกรดอันเนื่องจากดินเปรี้ยว น้ำต้องใสไม่มีสีขุ่นขาวหรือตะกอน และไม่มีแร่เหล็กเจือปนทำให้เป็นสีแดงคล้ายสนิมเหล็ก น้ำที่มีคุณสมบัติเป็นกลางหรือเป็นด่างจะมีผลทำให้ปลาเจริญเติบโตเร็ว น้ำที่เหมาะสมสำหรับเลี้ยงปลาจะต้องมี pH⁸ (Percentage of Hydrogenion Concentration) อยู่ระหว่าง 6.5-8.5 (น้ำที่เป็นกลางจะมี pH = 7 น้ำที่มีความเป็นกรดจะมี pH น้อยกว่า 7 และน้ำที่มีความเป็นด่างจะมี pH มากกว่า 7)

⁷ วิทย์ ธารชลาณกิจ, การสร้างบ่อปลา, ภาควิชาเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ คณะประมง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2525, หน้า 13.

⁸ คือความเข้มข้นของไฮโดรเจนไอออน (H^+) และไฮดรอกซิลไอออน (OH^-) แสดงความเป็นกรดเป็นด่าง

น้ำที่เหมาะสมในการเลี้ยงปลา ได้แก่ น้ำจากแม่น้ำ ลำคลอง หรือจากการ
ชลประทาน สำหรับน้ำบาดาลก็สามารถนำมาใช้เลี้ยงปลาได้ แต่ควรตรวจสอบคุณสมบัติของ
น้ำเสียก่อน การสูบน้ำเข้าบ่อจะใช้เครื่องสูบน้ำ ระเบิด หรือเครื่องต้นน้ำ เพื่อให้น้ำไหลไปตาม
ท่อผ่านตะแกรงตาละเอียดยเข้าสู่บ่อปลา โดยให้ระดับน้ำสูงจากพื้นบ่อประมาณ 30 เซนติเมตร
แล้วจึงใส่ปุ๋ยคอกซึ่งตากแห้งแล้วลงในบ่อประมาณ 400 กิโลกรัมต่อไร่⁹ ทิ้งไว้ประมาณ 4-5
วัน ไม่ควรใส่ปุ๋ยสดเพราะจะทำให้มีแก๊สแอมโมเนียละลายอยู่ในน้ำมากเกินไปซึ่งเป็นอันตราย
ต่อปลา การใส่ปุ๋ยคอกลงในบ่อให้ใช้วิธีโยนให้กระจายไปทั่ว ๆ บ่อ ถ้าเป็นปุ๋ยพืชสดหรือปุ๋ยหมัก ควร
กองสุมไว้ตามมุมบ่อภายในคอกไม้ไผ่ที่ล้อมเป็นกรอบไว้ เพื่อป้องกันมิให้ปุ๋ยกระจุกกระจายไปที่อื่น
ประมาณปุ๋ยที่พอก็คงสังเกตได้จากสีของน้ำในบ่อ จะมีสีเขียวซึ่งแสดงว่ามีอาหารจำพวกพืชเล็ก ๆ
มาก หรือมีสีน้ำตาล แสดงถึงมีอาหารพวกไรน้ำมากซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการเลี้ยงปลา
ถ้าเป็นสีขุ่นขาวหรือใส แสดงว่าอาหารที่เกิดตามธรรมชาติมีไม่พอเพียงต่อการเลี้ยงปลา เมื่อ
ได้น้ำที่มีคุณสมบัติเหมาะสมแล้ว ก็จะทำเนิการขั้นต่อไปโดยเพิ่มน้ำผ่านตะแกรงตาละเอียดยให้
ได้ระดับน้ำตามต้องการ และทิ้งไว้ประมาณ 1-2 วัน จึงนำปลาลงไปเลี้ยง

5. การเตรียมลูกปลา

5.1 การจัดหาลูกปลาเข้าบ่อเลี้ยง สามารถจัดหาได้จากแหล่งต่าง ๆ ดังนี้คือ
แหล่งเพาะเลี้ยงของเอกชน ซึ่งเพาะเลี้ยงลูกปลาไว้จำหน่ายเป็นอาชีพ หรือแหล่งน้ำธรรมชาติ
โดยการรวบรวมลูกปลาจากแหล่งน้ำธรรมชาติ ลูกปลาที่ได้มักจะมีขนาดความยาวประมาณ 3
เซนติเมตร เมื่อรวบรวมลูกปลาได้มากพอควรจึงนำไปปล่อยลงเลี้ยงในบ่อต่อไป นอกจากนี้ยัง
อาจจัดหาลูกปลาได้จากแหล่งเพาะเลี้ยงปลาของหน่วยราชการ คือ จากสถานีประมง

5.2 การลำเลี้ยงลูกปลา เมื่อผู้เลี้ยงหาแหล่งเพาะลูกปลาได้แล้ว จะต้องลำ
เลี้ยงลูกปลาเพื่อเอามาใส่ในบ่อ การลำเลี้ยงลูกปลาที่ดีควรบรรจุในถุงพลาสติกและอัดออกซิเจน
ลงไปในถุงเพื่อให้ลูกปลามีอากาศหายใจ วิธีการลำเลี้ยงลูกปลาที่จะทำให้ลูกปลามีอัตราการอยู่
รอดสูงควรจัดขนส่งโดยรถยนต์ที่ต่อตู้ลำเลี้ยงโดยเฉพาะ เพื่อให้สามารถควบคุมอุณหภูมิให้อยู่ใน
ระหว่าง 20-22 องศาเซลเซียส สำหรับการลำเลี้ยงลูกปลาโดยวิธีอื่นอาจจะใช้รถยนต์ขนส่ง
ในเวลาากลางคืนโดยไม่มี การควบคุมอุณหภูมิก็ได้ วิธีนี้อัตราการอยู่รอดของลูกปลาอาจจะต่ำกว่า
วิธีที่ลำเลี้ยงโดยการควบคุมอุณหภูมิ

⁹ เฉลิมวิไล ชื่นศรี, ความรู้เรื่องการเลี้ยงปลา, (กรุงเทพมหานคร:ภาควิชาการ
เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ คณะประมง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2525), หน้า 15.

6. การปล่อยลูกปลา เมื่อได้ลำเลียงลูกปลามาถึงบ่อเลี้ยงแล้ว สิ่งแรกที่ต้องทำคือ การปรับอุณหภูมิในถุงพลาสติกให้ใกล้เคียงกับอุณหภูมิของน้ำในบ่อเลี้ยง โดยการนำถุงพลาสติกที่บรรจุลูกปลาแช่ในบ่อเลี้ยงปลาประมาณ 20 นาที หลังจากนั้นค่อย ๆ เปิดถุงออก และปล่อยให้ น้ำในบ่อเลี้ยงเข้าผสมกับน้ำในถุงพลาสติกที่ละน้อย หรือจะคั่นน้ำจากบ่อเดิมลงไปในถุงที่ใส่ลูกปลาก็ได้ วิธีนี้จะทำให้ลูกปลาสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพของน้ำในบ่อ หลังจากนั้นจึงค่อย ๆ ปล่อยลูกปลาลงในบ่อเลี้ยงปลาต่อไป ถ้าลำเลียงลูกปลามาถึงบ่อแล้วปล่อยลูกปลาลงในบ่อเลี้ยงทันที จะทำให้ลูกปลาช็อกหรือตายได้ เวลาที่เหมาะสมสำหรับการปล่อยลูกปลาลงเลี้ยง คือ เวลาเช้าหรือเวลาเย็น

7. การให้อาหารปลา การให้อาหารปลานั้นสามารถทำได้โดยการเพิ่มอาหารธรรมชาติในบ่อปลา ได้แก่ พืช และสัตว์ขนาดเล็กต่าง ๆ ซึ่งอาศัยอยู่ในน้ำ และการให้อาหารสมทบแก่ปลา เช่น ปลาขี้ขาวและรำ

7.1 การใส่ปุ๋ยเพื่อเพิ่มอาหารธรรมชาติในบ่อปลา การใส่ปุ๋ยคอกลงในบ่อปลา จะทำให้น้ำในบ่อมีสีเขียวหรือสีน้ำตาล หากน้ำในบ่อมีสีเขียวหรือสีน้ำตาลแสดงว่า น้ำในบ่อนั้นมีอาหารธรรมชาติอยู่มากพอที่จะทำให้ปลามีการเจริญเติบโตได้ดี การให้อาหารสมทบแก่ปลาร่วมกับการใส่ปุ๋ยจะทำให้ปลามีการเจริญเติบโตเร็วขึ้น อย่างไรก็ตามปริมาณปุ๋ยที่ใช้จะต้องมีเพียงพอที่จะทำให้ น้ำในบ่อมีสีเขียวหรือสีน้ำตาลเสมอ

7.2 การให้อาหารสมทบแก่ปลา อาหารที่ใช้เลี้ยงปลาในบ่อมีอยู่หลายชนิดที่มีราคาย่อมเยา และสามารถหาได้จากธรรมชาติ ซึ่งจะเป็นการประหยัดค่าใช้จ่าย อาหารที่กล่าวถึงนี้ได้แก่ เศษอาหารที่เหลือจากการบริโภค แทน สหรัยชนิดต่าง ๆ ผักบุง ปลวก เป็นต้น อาหารพวกนี้บางอย่างเป็นของเสียที่ไม่ใช่แล้ว หรือมีอยู่ทั่วไปตามธรรมชาติ

การใช้โคมไฟล่อแมลงโดยแขวนไว้เหนือน้ำในบ่อเพื่อล่อแมลงในเวลากลางคืน ก็เป็นวิธีหนึ่งที่จะช่วยเพิ่มอาหารสมทบให้แก่ปลา การเปิดไฟเพื่อล่อแมลงนี้ควรเปิดในช่วงเวลาหัวค่ำของทุก ๆ วัน

วิธีการให้อาหารสมทบแก่ปลาในบ่อ ควรให้อย่างน้อยวันละ 1 ครั้ง การให้อาหารสมทบอาจจะแบ่งให้วันละ 2 ครั้ง เช้าและเย็นก็ได้ และควรให้อาหารในเวลาและสถานที่เดียวกันทุกครั้ง

8. การระบายน้ำ การเลี้ยงปลาในบ่อ ปลาจะแข็งแรงหรือเติบโตเร็วหรือไม่ ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับน้ำ ฉะนั้นจึงควรรักษาคุณสมบัติของน้ำไม่ให้เสื่อมคุณภาพโดยวิธีระบายน้ำเสียออกแล้วนำน้ำที่มีคุณภาพดีเข้ามาแทน เพราะการเติมน้ำอย่างเดียวนั้นเป็นเพียงการชดเชยการเสียของน้ำไว้ระยะหนึ่งเท่านั้น ไม่ใช่การแก้ปัญหาที่ถูกต้อง การขุดบ่อปลาบริเวณที่ใกล้เคียงกับคูส่งน้ำไปยังนาหรือแหล่งน้ำอื่น ๆ ควรฝังท่อระบายน้ำระหว่างบ่อปลากับแหล่งน้ำนั้น ทั้งนี้เมื่อมีการทมน้ำระบายเข้านา หรือมีระดับน้ำขึ้นลง น้ำก็จะไหลเข้าออกบ่อปลาตามระดับน้ำที่สูงขึ้นหรือต่ำลง ท่อที่ฝังไว้นั้นนอกจากจะเป็นท่อระบายน้ำเข้าสู่บ่อปลาแล้ว ยังจะทำหน้าที่เป็นท่อน้ำล้นออกจากบ่อปลาได้อีกด้วยในเวลาที่มีฝนตกมาก ๆ ขนาดของท่อที่ใช้ควรมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 0.15 เมตร ส่วนความยาวนั้นขึ้นอยู่กับระยะความกว้างของคันบ่อ ท่ออาจจะเป็นท่อคอนกรีตซึ่งมีความทนทานสูง หรืออาจใช้ไม้ไผ่ขนาดใหญ่ทะลวงปล้องให้ทะลุโดยตลอดก็ได้ แต่จะมีอายุใช้งานสั้น ปลายท่อค้ำที่เป็นทางให้น้ำไหลเข้าควรมีตะแกรงเพื่อป้องกันศัตรูปลาที่ติดมากับน้ำ และเป็นการป้องกันปลาที่เลี้ยงหนีออกจากบ่อด้วย

ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงวิธีการเลี้ยงปลาแต่ละประเภท คือ ปลาตะเพียน ปลานิล ปลาสรวย และปลาจีน (ซึ่งชื่อ)

การเลี้ยงปลาตะเพียน

ปลาตะเพียนเป็นปลาน้ำจืดชนิดหนึ่งที่เลี้ยงง่าย โตเร็ว ชอบอาศัยอยู่ในแม่น้ำ ลำคลอง หนองบึง เลี้ยงได้โดยทั่วไปในประเทศไทย และเป็นที่ยอมรับโลกของคนไทยมาช้านานแล้ว

1. รูปร่างลักษณะ ปลาตะเพียนมีลักษณะลำตัวแบน ขอบหลังโค้งสูงขึ้น หัวเล็ก ปากเล็ก ริมฝีปากบาง จงอยปากแหลม มีหนวดสั้นเล็ก ๆ สองคู่ มีเกล็ดตามเส้นข้างตัว 29-31 เกล็ด ลำตัวมีสีเงิน บริเวณส่วนหลังมีสีคล้ำ ส่วนท้องมีสีขาวนวล สำหรับปลาตะเพียนที่มีขนาดโตเต็มที่จะมีความยาวของลำตัวเกือบ 0.50 เมตร

ปลาตะเพียนเป็นปลาน้ำจืดที่เจริญเติบโตและแพร่ขยายพันธุ์ได้ในแหล่งน้ำซึ่งมีอาหารธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ เช่นในอ่างเก็บน้ำ ในบ่อเลี้ยงปลา และในนาข้าว

2. ลักษณะเพศและการแพร่ขยายพันธุ์ ในฤดูผสมพันธุ์ปลาตัวผู้จะมีจุดสีที่แก้มและตามก้านครีบทู จับดูจะรู้สึกสากมือ ลำตัวยาวกว่าตัวเมีย ตัวเมียไม่มีจุดสี จับดูจะลื่นมือ ท้องตัวเมียจะมีลักษณะเป่งอูนมากกว่าตัวผู้ ปลาที่ใช้ผสมพันธุ์กันได้มีอายุตั้งแต่ 8 เดือนถึง 1 ปี การผสมพันธุ์จะใช้ตัวผู้ 2 ตัวต่อตัวเมีย 1 ตัว

3. การให้อาหาร ปลาที่จะเลี้ยงจนโตได้ขนาดที่ตลาดต้องการนั้น นอกจากการให้อาหารธรรมชาติซึ่งมีอยู่ในบ่อแล้ว จำเป็นต้องให้อาหารสมทบเพิ่มเติมเพื่อเป็นการเร่งให้ปลามีอัตราการเจริญเติบโตเร็วขึ้น อาหารสมทบดังกล่าวได้แก่ แทนเบ็ดใช้โปรยให้กินสด ๆ เศษผัก ผักบุง ผักกาดขาว เศษอาหารต่าง ๆ เป็นต้น นำอาหารเหล่านี้ต้มให้เปื่อยผสมกับรำ หรือปลายข้าวที่ต้มสุก หรือเอาผักต่าง ๆ มาหมักเอาไว้ ผสมกับปุ๋ยคอกทิ้งไว้ประมาณ 4-6 วัน ก็จะเน่าเปื่อยใช้เป็นอาหารปลาได้ ส่วนอาหารจำพวกเนื้อสัตว์หรือสัตว์มีชีวิต เช่น ปลวก ไล่เดือน หนอน มด และแมลงต่าง ๆ เหล่านี้ อาจให้โดยวิธีโรยให้กิน ถ้ามีอาหารประเภทเครื่องในและเลือดของสัตว์ต่าง ๆ เช่น หมู วัว ควาย ใช้ผสมผสมลูกเกล็ดกับรำและปลายข้าวซึ่งต้มสุกแล้ว นำไปใส่ในกระบะซึ่งเป็นรูปสี่เหลี่ยมใช้แขวนเอาไว้ในน้ำ ให้กระบะอยู่ลึกลงไปใต้น้ำประมาณ 0.20 เมตร สำหรับอาหารอย่าใส่ให้มากจนเกินไป ควรใส่แต่น้อยให้ปลากินหมดพอดี เพราะถ้าอาหารเหลือจะทำให้เศษอาหารตกลงไปอยู่ที่ก้นบ่อ และทำให้น้ำเน่า เกิดความเสียหายขึ้นได้ภายหลัง

การให้อาหารปลาใหญ่นั้นควรให้วันละครึ่ง ควรให้อาหารในเวลาบ่ายมาก ๆ ที่แดดไม่จัด และการให้อาหารให้มากหรือน้อยเกินไป โดยใช้วิธีสังเกตแต่ละวันว่าปริมาณอาหารที่ให้นั้นปลากินพอดีหรือกินไม่หมด ถ้าให้ในวันหนึ่งสังเกตดูว่าน้อยเกินไป วันต่อไปก็ควรให้เพิ่มขึ้น คือควรมีการเพิ่มหรือลดบ้าง ถ้าให้เท่ากันทุกวันไม่มีเปลี่ยนแปลง เศษอาหารที่เหลือจากปลากินก็จะเน่าทำให้เกิดน้ำเสีย เป็นอันตรายต่อปลาได้

การเลี้ยงปลานิล

ปลานิลเป็นปลาน้ำจืดชนิดหนึ่ง เป็นปลากินพืช เจริญเติบโตเร็วและเลี้ยงง่าย เหมาะสมที่จะนำมาเพาะเลี้ยงในบ่อได้เป็นอย่างดี จึงได้รับความนิยมและเลี้ยงกันอย่างแพร่หลาย

1. รูปร่างลักษณะ รูปร่างลักษณะของปลานิลคล้ายกับปลาหมอเทศ แต่มีสีน้ำตาลจางกว่าปลาหมอเทศ ริมฝีปากบนและล่างเสมอกัน ที่บริเวณแก้มมีเกล็ด 4 แถว ตามลำตัวมีลายพาดขวาง 9-10 แถบ ครีบหลังมีเพียง 1 ครีบ ประกอบด้วยก้านครีบแข็งและก้านครีบอ่อนเป็นจำนวนมาก มีเกล็ดตามแนวเส้นข้างตัว 33 เกล็ด ลำตัวมีสีเขียวปนน้ำตาล ตรงกลางเกล็ดมีสีเข้ม ที่กระดูกแก้มมีจุดสีเข้มอยู่จุดหนึ่ง บริเวณส่วนอ่อนของครีบหลัง ครีบกัน และครีบหางนั้นจะมีจุดสีขาวและเส้นสีดำตัดขวางแลดูคล้ายลายข้าวตอกอยู่ทั่วไป

ตามธรรมชาตินั้น ปลานิลเป็นปลาที่ชอบอาศัยอยู่รวมกันเป็นฝูงตามแม่น้ำลำคลองหนองบึงและทะเลสาบ เป็นปลาที่อยู่ได้ทั้งในน้ำจืดและน้ำกร่อย มีความอดทนและสามารถปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติได้ง่าย

2. ลักษณะเพศและการแพร่ขยายพันธุ์ ตามปกติแล้วรูปร่างภายนอกของปลานิล ตัวผู้และตัวเมียจะมีลักษณะคล้ายคลึงกันมาก แต่จะสังเกตอวัยวะเพศได้โดยการดูอวัยวะเพศที่บริเวณใกล้กับช่องทวาร โดยตัวผู้จะมีอวัยวะเพศในลักษณะเรียวยาวยื่นออกมา ส่วนตัวเมียมีลักษณะเป็นรูค่อนข้างใหญ่และกลม ขนาดปลาที่จะดูเพศได้ชัดเจนนั้นต้องเป็นปลาที่มีความยาวตั้งแต่ 10 เซนติเมตรขึ้นไป สำหรับปลานิลที่มีขนาดโตเต็มที่แล้ว จะสังเกตเพศได้อีกวิธีหนึ่งด้วยการดูสีที่ลำตัว ซึ่งปลาตัวผู้ที่โตแล้วและลำตัวจะมีสีเข้มต่างกับตัวเมีย โดยเฉพาะเมื่อถึงฤดูผสมพันธุ์ก็จะยิ่งเข้มขึ้น

3. การให้อาหาร เนื่องจากปลานิลเป็นปลาที่กินอาหารได้ทุกชนิด ดังนั้นปลาชนิดนี้จึงเป็นปลาที่ให้ผลผลิตสูง โดยเฉพาะพวกอาหารธรรมชาติที่มีอยู่ในบ่อ เช่น ไรน้ำ ตะไคร่น้ำ ตัวอ่อนของแมลงและสัตว์เล็ก ๆ ที่อยู่ในบ่อตลอดจนสาหร่ายและแพลง แต่เพื่อเป็นการเร่งให้ปลาที่เลี้ยงอยู่นี้เจริญเติบโตเร็วขึ้น จึงควรให้อาหารสมทบด้วย เช่น รำ ปลายข้าว กากถั่วลิสง กากถั่วเหลือง กากมะพร้าว แหนเบ็ดและปลาป่น เป็นต้น อาหารสมทบเหล่านี้ควรเลือกชนิดที่หาได้สะดวกและมีราคาไม่สูงนัก ส่วนการให้ก็ไม่ควรให้มากเกินไป ควรประมาณให้พอเหมาะแก่ความต้องการของปลา ส่วนมากควรเป็นน้ำหนักราวร้อยละ 4 ของน้ำหนักปลาที่เลี้ยง เพราะถ้าให้อาหารมากเกินไป ปลาจะกินไม่หมดซึ่งจะเกิดผลเสีย 2 ประการคือ เสียค่าอาหารไปโดยเปล่าประโยชน์ และทำให้น้ำเน่าเสีย เป็นอันตรายแก่ปลาได้

การเลี้ยงปลาสวาย

ปลาสวายเป็นปลาน้ำจืดขนาดใหญ่ ซึ่งพบเห็นกันอยู่ทั่วไป สำหรับประเทศไทยมีผู้นิยมเลี้ยงทั้งในบ่อและในกระชัง โดยสร้างกระชังขนาดใหญ่เลี้ยงเรียงรายอยู่ตามริมแม่น้ำ ปลาสวายนับว่าเป็นปลาที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจที่สำคัญชนิดหนึ่ง

1. รูปร่างลักษณะ ปลาสวายเป็นปลาที่ไม่มีเกล็ด ลำตัวเรียวยาว ลักษณะด้านข้างค่อนข้างแบนไปทางอวกกลม มีหลังค่อนข้างตรง ส่วนหน้าลาดลงถึงปาก และปากกว้าง ทุ้ม มีหนวดสั้น ๆ สองคู่ มีกระโถงครีบทหลัง 1 อัน และครีบอกข้างละหนึ่งคู่ ปลายหางยาวและเว้าลึกเป็นแฉก หลังมีสีหม่นเข้ม ตามครีบทจะมีสีเหลืองอ่อน ส่วนที่ปลายหาง ครีบทหลัง และครีบอกจะมีสีค่อนข้างดำ

2. ลักษณะเพศและการแพร่ขยายพันธุ์ ปลาสวายตัวผู้มีท้องเรียบ ไขมัน พันท้อง แข็งกว่าตัวเมีย ลักษณะอวัยวะเพศเป็นรูปวงรี แคบเล็ก สีแดงอ่อน เมื่อใช้มือบีบที่อวัยวะเพศ เบา ๆ จะมีน้ำเชื้อสีขาวไหลออกมาให้เห็นได้ชัด

ส่วนปลาสวายตัวเมีย มีลักษณะที่พอมองเห็นได้ชัดคือ บริเวณส่วนท้องอูมเป่ง กลม นูนออกมาเห็นได้ชัด พันท้องมีผิวเหนียวนิ่ม ลักษณะของช่องเพศเป็นรูปรีมีขนาดกว้างใหญ่กว่าของ ตัวผู้ นอกจากนั้นตรงบริเวณช่องเพศยังมีลักษณะพองเป่ง ปรากฏเป็นสีแดงเข้มหรือสังเกตุง่าย ๆ โดยใช้มือคลำบริเวณแก้มจะรู้สึกสั่นมือ (ส่วนแก้มของตัวผู้ถ้าลูบคลำจะรู้สึกสากมือ)

3. การให้อาหาร ปลาสวายเป็นปลาที่ไม่เลือกอาหาร กินอาหารง่าย กินได้ทั้งมูล สัตว์ พืชผัก และเนื้อสัตว์ทั้งสดและที่ตายแล้ว โดยสับหรือบดให้ละเอียด นอกจากนี้ยังชอบกิน ผักกั๋งที่ผสมรำอีกด้วย และเนื่องจากปลาสวายเป็นปลาที่กินจุ ถ้าให้อาหารที่มีราคาสูงมาก เมื่อ ปลาโตได้ขนาดก็จะไม่คุ้มกับค่าอาหาร เป็นเหตุให้ขาดทุนได้ เพราะฉะนั้นถ้ามีการให้อาหาร อย่างดีกับปลาสวาย ก็อย่าให้มีราคาแพงเกินกว่ากิโลกรัมละ 1.50 บาท เพราะน้ำหนักปลา 100 กิโลกรัมจะต้องกินอาหารถึง 4-5 กิโลกรัมต่อครั้ง

การเลี้ยงปลาจีน

ปลาจีนหมายถึง ปลาที่มีกำเนิดมาจากประเทศจีน นอกจากปลาไน คือ ปลาเฉาหรือ ปลากินหญ้า ปลาลิ้น (เล่ง) หรือปลาเกล็ดเงินและปลาชิ่งหรือปลาหัวโต ปลาทั้งสามชนิดนี้เป็น ที่รู้จักแพร่หลายในหมู่ชาวจีน มีรสดีเป็นที่นิยมมาก มีราคาสูง แต่โดยปกติปลาเหล่านี้ไม่สืบพันธุ์ วางไข่ในบ่อ ปลาจีนที่พบว่าเลี้ยงมากในอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ได้แก่ ปลาชิ่ง

1. รูปร่างลักษณะ

ปลาชิ่ง ลำตัวเรียวยาวคล้ายปลาลิ้น แต่หัวโตกว่า หลังสีดำ ตัวสีคล้ำ สันท้อง แบนแต่ไม่คม แข็ง เป็นปลากินแพลงตอนสัตว์ หากินตามพื้นบ่อ มีชื่อไทยเรียกว่าปลาหัวโต

2. ลักษณะเพศและการแพร่ขยายพันธุ์ มีตุ่มคล้ายหัวสิวเป็นตุ่มสาก ๆ ปรากฏบนส่วน หัวและส่วนแก้มของปลาที่โตเต็มวัย ส่วนท้องเล็ก เมื่อรีดส่วนท้องเบา ๆ จะมีน้ำเชื้อสีขาวไหล ออกมา

ส่วนปลาชิ่งตัวเมีย ครีบอกจะเรียบรวมทั้งส่วนหัวก็จะเรียบด้วย ส่วนท้องจะพอง ใหญ่และนิ่ม รูก้นกลมยื่นออกมาและเห็นเป็นสีชมพู

3. การให้อาหาร การเลี้ยงปลาจีน ถ้าในบ่อมีอาหารธรรมชาติสมบูรณ์อยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องให้อาหารสมทบแก่ปลาชิ่งและปลาลิ้น ส่วนปลาเฉาถ้ามีจำนวนมากต้องใช้แทนสาหร่าย หรือเศษผักและหญ้าจำพวกหญ้าขน หญ้านวลน้อย หรือหญ้าอื่น ๆ ที่มีใบนุ่มให้เป็นอาหารประจำวัน โดยทำคอกไม้ไผ่ลอยไว้ด้านใดด้านหนึ่งของบ่อ กากที่เหลือควรเก็บทิ้ง หากปล่อยปลาลิ้นหรือปลาชิ่งมากกว่าปลาเฉา ควรให้กากถั่วลิสงแช่น้ำ 1 คืบจนเปื่อยยุ่ยดีเป็นอาหารสมทบ ปัจจุบันการเลี้ยงปลาจีนที่ได้ผลควรเลี้ยงร่วมกับปลาสวาย ปลาคูก ปลาตะเพียน ปลานิล จะทำให้ได้ผลประโยชน์เพิ่มขึ้นอีก

การให้อาหาร วันแรกที่ปล่อยลูกปลาไม่ควรให้อาหาร วันที่ 2-3 และ 4 ตอนเช้าให้ไข่และแป้ง ข้าว รำข้าว หรือปลาบดละเอียด วิธีการให้ไข่ ไข่ไข่เปิดคัมให้สุกแล้วแกะเอาเฉพาะไข่แดงใส่ในผ้าไนลอนแก้วบดกับน้ำให้ละเอียด ลูกปลาที่แข็งแรงที่อยู่ใต้น้ำ เมื่อได้กลิ่นคาวจากไข่จะขึ้นมาบนผิวน้ำ และว่ายน้ำตามไข่ที่กำลังจมลงสู่ก้นบ่ออีก สำหรับแป้งสาหร่ายหรือรำข้าว จะใช้วิธีโปรยหรือสาคลงบนผิวน้ำกลาง ๆ บ่อ หรือจะเอาแป้งใส่ลงในตะแกรงร่อน ลูกปลาจะขึ้นมากินเช่นเดียวกับไข่

ในบทต่อไปจะกล่าวถึงการวิเคราะห์ต้นทุนในการทำฟาร์มเลี้ยงปลาและเปิดแบบผสมผสาน ส่วนการวิเคราะห์ต้นทุนในการทำฟาร์มเฉพาะอย่างจะอยู่ในบทที่ 5